

FORRÁSSZEMELVÉNYEK



A középkori Magyarország gazdaság- és pénztörténeti forrásainak jellemző vonásai

LASZLOVSZKY JÓZSEF

Bevezetés

A középkori Magyarország gazdaságának története a hagyományos gazdaságtörténeti megközelítésben szinte alig dolgozható fel. Egy ilyen összefoglalásnak alapvetően az arra vonatkozó, sok esetben számszerű, adatoknak az összefoglalását és elemzését kellene nyújtania, amelyekkel ma is jellemezni tudjuk a gazdaság szerepét és szerkezetét, és ennek időbeli változását jelentené a gazdaságtörténeti folyamatokat bemutató feldolgozás. Ilyen módon mennyiségi mutatókkal kellene jellemezni a gazdaság alapvető szerkezeti elemeit az egyes gazdasági ágazatok részarányát, azok produkciójának mértékét és minőségi jellemzőit. Kiindulópontként természetesen ismernünk kellene a királyság középkori népességének számát, annak területi megoszlását és településeik viszonyait is. Az egyes gazdasági ágak megítélésében pedig még részletesebb adatokra lenne szükségünk egy összefoglaló kép megrajzolásához. Így például egy ilyen feldolgozásnak ki kellene térnie a középkori Magyarország gazdasági életében legnagyobb szerepet játszó mezőgazdaságnak és az ahhoz kapcsolódó paraszti népességnek legfontosabb jellemzőire. A mezőgazdaságilag hasznosított földterület nagyságára, térbeli elhelyezkedésére, és az ehhez kapcsolódó szerkezeti mutatókra. Ezek között elsőként arra kellene választ adnunk, hogy milyen növényeket és mekkora területen termesztettek, mekkora termésátlaggal, illetve az állattenyésztésben milyen állatokkal számolhatunk, és azok milyen arányban fordultak elő az egyes gazdaság típusokban. Az ország általános gazdasági helyzetének jellemzéséhez pedig hagyományosan alkalmazott mutatókat, például a külkereskedelmi mérleg egyensúlyára vonatkozó adatsorokat kellene elemezni több évszázados időtartamot áttekintve. Az egész országra kiterjedő ilyen áttekintést követően lehetne összefoglalni azt, hogy milyen regionális sajátosságok jellemzik a gazdálkodást, és a kisebb területi egységeket tekintve, a birtoktestek, faluhatárok vonatkozásában milyen nagyságrendi és területi megoszlása van a gazdasági ágaknak, milyen produktív területek, központok, milyen térbeli elhelyezkedésben foghatóak

meg. Ezt követően pedig szükséges lenne az egyes gazdasági ágakkal kapcsolatos alapvető információk történeti áttekintésére, vagyis az ott alkalmazott termelési technikák fajtáira, fejlettségi szintjére vonatkozó adatok összefoglalására. Ez az agrártermelés vonatkozásában például jelentené a határhasználati rendszerek elemzését, a mezőgazdasági eszközkészlet jellemzését, és a termeléshez kapcsolódó adó és járadéktípusok részletes feldolgozását. Mindezeket túl pedig, ugyancsak a legfontosabb ágazatnál, a szántógazdálkodásnál maradván, egy ilyen elemzés kiterjedne magukra a növényekre vonatkozó „biológiai” információkra is.

Mindezeket az elemeket összefoglalva egyértelműen kijelenthetjük, hogy a korabeli források száma, jellege és tartalma miatt ez a gazdaságtörténeti feladat ilyen módon nem végezhető el. A felsorolt gazdasági mutatók, számszerű adatok vagy minőségi jellemzők egy jelentős részével nem hogy hosszú idősorokat tekintve nem rendelkezünk, hanem még egyedi adatként is alig áll ilyen a rendelkezésünkre. Még azokban az esetekben is, ahol például a járadéktípusokról és azok mértékéről nagyobb sorozatokkal rendelkezünk, ezek általában térben és időben jelentősen behatároltak, döntő többségükben a középkor két utolsó századára korlátozódnak, vagy legalábbis innen maradtak fenn nagyobb számban. Ez a számszerű aránytalanság azért is súlyos probléma, mivel a 10–11. században és a 13–14. század fordulóján az ország egész gazdaságát érintő jelentős strukturális változások zajlottak le, amelyek minden gazdasági ágat jelentősen érintettek. Emiatt a későbbi adatok nem vetíthetőek vissza a korábbi évszázadok viszonyaira, még azokon a területeken sem (pl. agrárgazdálkodás), ahol viszonylag lassúbb változásokkal szoktunk számolni. Ennek következtében olyan forráscsoportokat is fel kell dolgoznunk, amelyek hagyományosan nem tartoznak a gazdaságtörténet-írás bázisai közé, és amelyek pótolni nem tudják ugyan az említett mennyiségi vagy minőségi jellemzőket, de indirekt módon utalhatnak egyes termelési formák meglétére, azok színvonalára és elterjedtségére.

A korszak forrásai például lehetővé teszik, hogy a növénytermesztés bizonyos vonásait meghatározzuk, és különösen az utóbbi időszak interdiszciplináris módszertanával azok időbeli változásait is nyomon kövessük. Így képet kaphatunk az egyes időszakokban termesztett növényekről, és azok bizonyos jellegzetességeiről, a földhasználati és földművelési rendszerek egyes vonásairól, és még inkább az agrárgazdálkodásnak a középkori gazdaságban betöltött helyéről.

Hasonlóképpen a középkori pénzgazdálkodás mértékéről, az ár- és bérvizonyok legalapvetőbb jellemzőiről, avagy az állami pénzgazdálkodás mennyiségi és minőségi jellemzőiről vannak ismereteink, de leginkább a 14–

15. századból ismertek egyértelmű írott források, számításokat is tartalmazó nyilvántartások vagy adatsorok. Az esetleges korábbi, szinte csak véletlenszerűen fennmaradó ilyen forrásokat ugyanakkor kiegészítik a nagy számban megmaradt korabeli érmek. Ezek akár egyes régészeti leletként, akár kincsleletként kerülnek felszínre, magukban hordoznak számos információt az érmek típusaira, készítési módjára, anyagösszetételére vagy előkerülési helyük térbeli rendszerére vonatkozóan. Ez utóbbi kielemezése és összevetése a korabeli településhierarchia különböző szintjeivel pedig már indirekt módon információkat nyújt a korszakban megfogható pénzgazdálkodás színvonalára és térbeli rendszerére vonatkozóan, amelyek mind-mind alkalmasak az adott időszak gazdasági fejlettségének egyfajta jellemzésére. Hasonlóképpen a későközépkori városhálózat szintjeinek meghatározása, a hozzájuk tartozó piackörzetek rekonstruálása nem csupán a magyar településhálózat egyik legfontosabb elemének jellemzését szolgálhatja, hanem megmutathatja azt is, hogy az egyes gazdasági ágak (pl. kézművesség, távolsági állatkereskedelem, stb.) milyen mértékben képezték gazdasági alapját az egyes településtípusok megerősödésének vagy elsorvadásának. Ahogy az Árpád-kor végi *praedium* típusú települések elsorvadására és megszűnésére indirekt módon jelzi egy gazdálkodási forma, egy birtokszervezeti berendezkedés eltűnését, ugyanúgy indikátora a paraszti áruterelés átalakulásának a későközépkori mezővárosi hálózat kiépülése. Az ilyen településeken azonosított, régészeti ásatásokkal meghatározott lakóháztípusok pedig alkalmasak arra, hogy a gazdálkodási formák bizonyos jellemzői mellett rávilágítsanak az ott lakó népesség életszínvonalára, és ezen keresztül a falusi és mezővárosi népesség gazdasági és társadalmi helyzetére.

A gazdaság egyes ágai által létrehozott áruk, termékek egy részét ugyancsak említik írott források, de általában a kisebb értékkel bíró, nagy tömegben előállított áruk, vagy a háziipar keretében létrehozott termékek nagy része soha sem került bele az írott szövegekbe. Az egyes termékek technikai jellemzői, előállításuk színvonala, gyártásmenete pedig csak kivételes esetben jelent meg a lejegyzett szövegekben. A régészeti feltárások által felszínre hozott produkciós központok és maguk a régészeti emlékekben megmaradt tárgyak ugyanakkor magukon hordozzák előállításuk jegyeit is, a gyártási folyamatok színvonalának bizonyítékait. Ezzel pedig fontos gazdaságtörténeti információkat nyújtanak számunkra.

Források

A bevezetésben már említett direkt források viszonylagos szegénysége továbbra is meghatározza a kutatást, azonban az elmúlt évtizedek módszertani változásai már lényegesen nagyobb és komplexebb forrásbázist nyújtanak számunkra, mint ahogy az akár két évtizeddel ezelőtt is jellemző volt. A források hagyományos csoportosítása szerint a gazdaságtörténettel kapcsolatban is rendelkezünk írott, képi és tárgyi (régészeti) forrásokkal, de ezek mellett egyre nagyobb szerepet kapnak a jórészt régészeti ásatásokból származó, természettudományos módszerekkel elemezhető, főként bioarchaeológiai forrásanyagok, minták.

A középkori írott források közül az elbeszélő források (krónikák, gesták, legendák) a legritkább esetben tartalmazznak információkat a mezőgazdasági művelés jellegéről, terményeiről, vagy az ott alkalmazott eszközökről. Ami előfordul, az is indirekt módon kapcsolható a témához, így például a Gellért legendában éjszaka kézi malommal őrölő szolgáló lány története, amely csak áttételesen vonható be a gabonatermesztés vizsgálatába.

A külföldi krónikák adatai közül azok a legfontosabbak, amelyek egy adott korszak gazdaságára vetnek fényt, amennyiben a leírások szerzője személyesen járt a magyar területeken. A kereszteshadjáratok kapcsán például számos beszámolóval rendelkezünk, amikor is a német császár kíséretében itt járó személyek beszámolnak magyarországi tapasztalataikról. Ezekben az adatokban lényeges információkat találunk a külföldiek szerint mindig is nagyon termékeny és jó adottságokkal rendelkező országról, vagy éppen a pénzváltásnál általuk kedvezőtlennek ítélt átváltási kurzusról. Más esetekben, például Freisingi Ottó szövege kapcsán, felmerült annak kérdése, hogy a városhálózat viszonylagos fejletlensége mennyiben játszott szerepet abban, hogy az átutazó püspök ezt saját területével összehasonlítva fejletlennek jellemezte, és ugyanígy nyilatkozott a falusias települések építményeinek jellegéről is. De ugyanígy a külföldi, keleti és nyugati utazók, kereskedők leírásaira építve bontakozott ki vita arról, hogy milyen várostípussal számolhatunk az Árpád-korban, és ennek milyen hatása van annak megállapítására, hogy a városias települések milyen általános gazdasági színvonalat reprezentálnak ebben a korszakban.

A normatív források, a törvények forrásértéke igen jelentős, hiszen általános tendenciákra, az egész országra jellemző problémákra kívántak jogi szabályozást adni, így a bennük előbukkanó gazdaságtörténeti információk mindenképpen különös hangsúllyal veendő figyelembe. Nem véletlen, hogy az állami adózással kapcsolatban, illetve az uralkodói pénzverés, pénzügy

adminisztráció és pénzgazdálkodás kapcsán elsősorban ezekre támaszkodhatunk. Olyan rendelkezés, mint például a ló kivitel tilalma, fontos információkat ad az állattenyésztésre és a külkereskedelemre is, de indirekt módon a földműveléssel is kapcsolatba hozható. Ennél fontosabb, még ha áttételes gazdaságtörténeti információt hordoznak is, az egyes adónemek, vagy szolgáltatások (pl. tized, kilenced) szedésének szabályozása, hiszen ezek jelentős része a legalapvetőbb mezőgazdasági termelési szférából származó jövedelmekre épített. Ugyanígy, indirekt módon alkalmazható a szőlő- és bortizedre vonatkozó szabályozás, vagy az ezzel kapcsolatban keletkezett peres ügyek anyaga ennek a különösen nagy jövedelmet hozó és ezért kiemelt szerepet játszó gazdálkodási ágak a kutatására, elterjedésének és jelentőségének a meghatározására.

A legnagyobb mennyiségben fennmaradt középkori írott forrás anyag, az oklevelek azonban már sokkal több, jórészt szintén indirekt információt hoznak a vizsgált kérdésben. A jogi ügyleteket, procedurákat írásban is rögzítő dokumentumok részletesen foglalkoznak birtokok tulajdoni és használati kérdéseivel. Ennek kapcsán viszonylag pontosabb képet kaphatunk egy-egy birtok szerkezetéről, bizonyos művelési ágak térbeli elhelyezkedéséről, különösen, ha határjárást is tartalmaz a szöveg. Ennél pontosabb, az egyes művelési ágak kiterjedését és méretét is tartalmazó források azonban csak elenyésző számban fordulnak elő a százezres nagyságú fennmaradt középkori hazai okleveles emlékanyagban. A birtokosztályok, földleírások, közbecsük sokkal közelebb állnak egy olyan forrástípushoz, amelyre szükségünk van ahhoz, hogy az egyes művelési ágak jelentőségét, viszonyát és kiterjedését is meghatározhassuk egy-egy területen. Az oklevelek azonban szerencsés esetekben más módon is adatokat nyújtanak például a földhasználat és határhasználat vonatkozásában. A latin szöveg egyes kifejezései (pl. *mixtim*) utalhatnak az egyes földek elhelyezkedésének és használatának jellegére, más esetben viszont a latin szövegben használt magyar kifejezések – pl. nyomás, tanór, telek, árok, fűvönosztás (fűsávval elválasztott szántóföldek) stb. – vannak segítségünkre abban, hogy speciális földhasználati formákra, vagy művelési típusra következtethessünk. Ehhez arra van szükségünk általában, hogy a magyar fogalom latin magyarázata is előforduljon egyes forrásokban – pl. telek = *terra fīmata*, *terra culta* (trágyázott föld, megművelt föld) –, vagy a néprajzi gyűjtésekből ismert legyen az adott határhasználati forma is, és annak elnevezése is – pl. nyilas osztás (az egyes földterületek évenkénti újraosztása sorshúzással). Más fogalmaknál – pl. nyomás – a történeti etimológiai vizsgálat magyarázhatja az adott kifejezés megjelenése mögött rejlő történeti folyamatot, földművelési technikát. Ugyanígy módon lehet az oklevelekben

előforduló helynevekből, dűlőnevekből is következtetéseket levonni, elsősorban a földhasználati viszonyokra. Hasonlóképpen az oklevelek tartalmazzák azokat a különféle latin kifejezéseket, amelyek az egyes agrártelepülések meghatározására szolgáltak (*villa, possessio, terra*, stb.) és ezek jelentésváltozása, használatának átalakulása mögött gyakran nem csak településszerkezeti, hanem mezőgazdasági munkaszervezeti változások is állhattak, ahogy ezt a *praedium* kapcsán azonosította a kutatás. Hasonlóképpen az okleveles forrásokban megőrzött helynevek segítenek bennünket a korai szolgálónépi települések azonosításában, amelyek utalhatnak egyes művelési ágakra (pl. Szántó vagy Szőlős helynevek), ipari tevékenységekre (Kovácsi), vagy akár a méhészettel foglalkozó falusi népességre is (Födémes). Az okleveles összeírások, különösen a kolostori birtokok Árpád-kori birtokrészeinek és az ott élő népeknek valamint szolgáltatásaiknak a számbavétele teszi lehetővé, hogy viszonylag pontos képet alkossunk a korszak kolostori gazdálkodásáról, és ezen belül is a földművelés jelentőségéről.

Az oklevelek egyre nagyobb számban állnak rendelkezésünkre a későközépkorból, és éppen ez tette lehetővé, hogy azonosítani lehessen a jobbágyfalvak belső és külső telkeinek és egyéb, közösségi használatában lévő területeinek szerkezetét, jellegét és használatát, az itt alkalmazott határhasználati rendszerek (pl. nyomásos gazdálkodás) típusait. Az egyes művelési ágak falunkénti területi kiterjedése azonban még ezekben a jobban adatolt esetekben sem nagyon meghatározható, többek közt a meghatározásoknál használt földmérési mértékegységek azonosítási problémái miatt. Ugyan voltak olyan területi mértékek (királyi hold), amelyek egységes rendszert követettek, a legtöbb esetben azonban használták a kisebb régió, a helyiek által ismert és elfogadott földmérési mértékegységet is (pl. szokásos vagy usuális hold), amely régióról régióra változott, és pontos kiterjedésének azonosítására csak ritkán van lehetőség. Ez akkor lehetséges, ha ma is azonosítható topográfiai elemek teszik lehetővé, hogy egy forrásban említett meghatározott nagyságú területet modern mérésadatokkal is összevethessük. A jobbágyfalvak viszonylag egységes rendszere azonban lehetővé teszi, hogy bizonyos megszorítások között az ilyen részletes források adatait más települések határaitra is vonatkoztathassuk.

Ugyancsak a késő középkori okleveles anyag közé tartoznak azok a szövegek, amelyek hatalmaskodásokat és az azok kapcsán keletkezett kárt rögzítik. Ezek mind az anyagi kultúra, mind pedig a hétköznapi élet vonatkozásában különösen fontos részleteket tartalmazhatnak, így a paraszti gazdálkodás, földművelés, vagy ezek eszközei vonatkozásában is. A birtokosok közötti hatalmi harcok, egymás birtokainak megtámadása, pusztítása során különféle javakban esett kár, és a

peres ügyek során a keletkezett kár értékét is meghatározták, utalva az elpusztult tárgy, épület vagy termés árára is. Ugyanakkor ezek a források nagy óvatossággal használandóak a kárértékek számszerűsített vonatkozásai kapcsán, hiszen a hatalmaskodás áldozatának érdeke volt kárát néha szinte irreális mértékben is felnagyítani, megnövelni. A termékek árának, és általában az árviszonyoknak általában is nagy jelentősége lenne, általános gazdaságtörténeti következtetések levonására is alkalmasak ezek az adatsorok, amennyiben kellő számban állnak rendelkezésünkre.

A 15. századtól kezdődően egyre nagyobb jelentőséggel bírnak az egyes birtokgazdálkodással összefüggő források, amelyek főként a földműveléssel kapcsolatos jövedelmek, és költségek vonatkozásában hoznak olyan adatokat, amelyek hiányoztak a korábbi forrásokból. Áttételesen az ár- és bérvizonyokra vonatkozó adatsorok is fontos források lehetnek például az agrárgazdálkodás fejlődésére vagy esetleges krízisére vonatkozóan, ahogy azt elsősorban a német gazdaságtörténeti vizsgálatok bizonyították, a magyarországi ilyen adatok viszonylagos szegénysége, és különösen egy monografikus feldolgozás és elemzés hiánya azonban nem engedi meg, hogy ezekből jelenleg ilyen általános következtetéseket vonjunk le.

Nagyobb biztonsággal használta már eddig is a kutatás a tized, az állami adó illetve a földesúri jövedelmekre vonatkozó forrásokat, amelyek ugyancsak nagyon hiányosan maradtak fenn, de mégis indirekt módon alkalmasak egyes területek gazdálkodási viszonyaira fényt vetíteni. Érdekes módon ez még akkor is érvényes, ha a középkort közvetlenül követő időszakból származnak, ahogy ezt a török adóösszeírások elemzése mutatta.

Vannak olyan írott forrásaink, amelyek általában kevés számszerűsített adatot tartalmaznak, mégis alapvetőek a középkori munkaszervezet és termelési struktúrák meghatározásában. Ezek egyik legfontosabb csoportja a céhszervezetre utaló források, azok jogi és szervezeti kérdéseinek tárgyalásával, de ugyanezen szövegek utalnak a létrehozott termékek jellegére is, illetve azok előállítási folyamataira, értékesítési lehetőségeire, sok esetben persze csak áttételes formában.

Az írott források tehát általában a gazdaság egyes ágazataira hoznak elsősorban adatokat, de legtöbbjük inkább csak helyi vagy regionális információként alkalmazható. Szinte nem is rendelkezünk olyan szövegekkel, amelyek egy-egy gazdálkodási forma, kézműves iparág vagy más gazdasági szféra „országos” adatait tartalmazzák, valóban kiterjedve az egész középkori királyság területére. A gyulafehérvári székesegyház építésével kapcsolatban írásban is rögzített

megállapodás különösen értékes adatokat nyújt számunkra egy nagyméretű egyházi építkezéssel kapcsolatos munkaszervezeti és költségviszonyokra. A pozsonyi vár Zsigmond kori átépítésére vonatkozó szövege ugyanakkor kiemelkedő fontosságú forrása a hazai uralkodói építőtevékenységnek, de nem alkalmas arra, hogy minden építési folyamatra általános érvénnyel alkalmazzuk adatait. Ugyanígy egy vámadatokat tartalmazó lista, vagy egy a hercegi vásárlásokról készült számadás alapvető információkat nyújt számunkra a korszak külkereskedelmében felbukkanó árufeleségekre, de nem alkalmasak arra, hogy ezek alapján a korabeli kivitel vagy behozatal teljes áruszerkezetét meghatározzuk. Az írott források gazdaságtörténeti jelentősége, információgazdagsága egyértelmű, még akkor is, ha ezek sem formai sem tartalmi vonatkozásban nem felelnének meg egy mai gazdaságelemzésnél kívánatosnak tartott adatsornak, vagy leíró szövegnek.

Az írott források mellett hagyományosan a képi ábrázolások jelentik a másik fontos forráscsoportot a középkorral foglalkozó kutatók számára. A gazdaság középkori történetének magyarországi feldolgozásában azonban sokkal kisebb számú képi forrásra támaszkodhatunk, mint írott dokumentumokra. A hazai gazdasággal, mezőgazdasági vagy kézműves ipari termeléssel kapcsolatba hozható kódex ábrázolások, miniatúrák száma szinte elhanyagolható, több közülük ugyan magyar vonatkozású, de biztosan nem helyi műhelyben készült, így még a kisszámú tájábrázolás vagy mezőgazdasági munkák megjelenítése sem feltétlenül a magyarországi viszonyokra hoz adatokat. Szerencsésebb helyzetben vagyunk a középkori templomokban nagyobb számban fennmaradt falfestményekkel, vagy az ott található, illetve onnét származó táblaképekkel. Egyes bibliai jelenetek ábrázolásakor (pl. Káin és Ábel), vagy szentek legendáinak megfestésekor fordulnak elő agrártörténeti szempontból is értékelhető részletek. Az ilyen ábrázolások közül kiemelkednek a hónapábrázolások, amelyek területileg eltérő részletekkel és időrenddel, de gyakran földműveléssel vagy más jellemző tevékenységgel kapcsolatos ábrázolással (pl. szántás, vetés, szüret, illetve fávágás) jelenítenek meg egy-egy hónapot. Ugyanez a képsorozat jelenik meg például a kora újkori kalendáriumok hónap képeinél, amelyek részben még a későközépkori művelési formák szempontjából is hasznosíthatóak. A vallási tematikájú képek ugyanakkor egyes kézműves termékekre, sőt kézműves munkákra is adatokat szolgáltathatnak. A középkori egyházakban található képek (amelyek az ábrázolások legnagyobb részét teszik ki), vagy bibliai jeleneteket, vagy szentek életével összefüggő történeteket ábrázoltak. Az egyes témák megjelenítésénél azonban nem a bibliai idők viszonyait próbálták rekonstruálni, hanem saját koruk viszonyait, tárgykultúráját, viseletét örökítették meg, akkor

is ha az „utolsó vacsorát”, vagy Jézus Krisztus keresztre feszítését ábrázolták. Így ezek a képek kiemelkedő fontosságú forrásai a középkori anyagi kultúrának. Vannak olyan szerencsés ábrázolási formák, témák, amely egy-egy gazdasági tevékenység, kézműves vagy kereskedelmi ág vonatkozásában nagy jelentőségű képi információkat hordoznak. Szent József ábrázolása kapcsán például egy asztalos-ács mester műhelye és eszközkészlete jelenhet meg, vagy a Jézus születése ábrázolások alkalmasak a korabeli istállók és egyben a korszak pásztorainak tanulmányozására is. Más esetekben a bibliai jelenetek, vagy a szentek életének egyes epizódjainak háttérben ábrázolt részletek a fontosak, legyenek ezek akár a megművelt tájra vonatkozó képi források, vagy a korabeli bányászatra utaló apró részletek.

A középkori gazdaságtörténet leggyorsabban gyarapodó forrásait ma már a régészeti feltárásoknak köszönhetjük. Korábban például főként a véletlenszerűen előkerült mezőgazdasági eszközleletek jelentették a tárgy történeti kutatások kiindulópontját. A középkorban (elsősorban az Árpád-korban, majd a hódoltságú időszakban) a vasból készült mezőgazdasági eszközök, eszközrészek (ekevas, csoroszlya, ásópapucs, stb.) olyan jelentős értéket képviseltek, hogy veszély esetén elrejtették ezeket is, nem csupán a pénzben vagy ékszerekben felhalmozott vagyont. Az ilyen eszköz kincsleletek különösen fontosak kronológiai szempontból, hiszen egyértelműen bizonyítják többféle mezőgazdasági eszköz használatát egy korszakon belül. Az újabb falufeltárások, és különösen olyan szerencsés leletek, ahol valamilyen hirtelen bekövetkezett pusztulás miatt egy-egy ház teljes eszközkészlete megmaradt az épületben, arra is lehetőséget nyújtanak, hogy ne csak egy-egy mezőgazdasági eszköz használatát bizonyíthassuk az adott korszakban, hanem egy kisebb gazdasági egység (pl. háztartás) eszköz összetételét is rekonstruálhassuk. A településátadások ma már a mezőgazdasági eszköz kincsleleteknél is nagyobb számban hoznak felszínre vasból készült agrártárgyakat. Így világosabban látjuk például a sarlók, a legfontosabb betakarítási eszközök, típusait, előállítási központjaikat és időbeli változásait. Jelentős értékük miatt azonban ritkán találunk a kutatók a feltárt településeken például eke leleteket, és arról sem feledkezhetünk meg, hogy az eszközök egy jelentős köre (villa, borona, gereblye, stb.) még a néprajzi kutatások idején is fából készült egy paraszti gazdaságban, így régészeti nyoma csak egészen különleges körülmények között maradhat meg.

A települések feltárásai azonban nemcsak a mezőgazdasági eszközök vonatkozásában hoztak áttörést az elmúlt évtizedek kutatásában, hanem az agrárgazdálkodással összekapcsolható régészeti jelenségek területén is.

Ilyenek főként az állattartó építmények (karámok, ólak, istállók), a gabonaórló, feldolgozó és tároló leletek és építmények. Az Árpád-kori falvak esetében talált árokrendszerek a település belső tagolására utalnak, amelyek a földművelésre és az állatok legeltetésére vagy összetartására használt területek elkülönítését is megoldhatták. Ez pedig a mezőgazdaság korabeli módszereinek a lenyomata a településképben. Hasonló, de még nagyobb területekre kiterjedő árokrendszerek közelmúltbeli felfedezése és komplex régészeti-történeti kutatása pedig egy olyan forráscsoport megismerését jelentette, amely nagyméretű, a folyók árvizeinek hatását kihasználó rendszer létét bizonyította, ezzel is gazdagítva ismereteinket az összetett gazdálkodási formák (halászat, állattartás, földművelés) jellegéről. Az Árpád-kori falvak között elszórva elhelyezkedő tanyaszerű települések régészeti nyomai, és a hozzájuk kapcsolható viszonylag kisszámú okleveles forrás pedig a határhasználat, a határ művelésbe vonásának folyamatát világítja meg. A későközépkori régészeti kutatások az eszközleletek mellett alapvetően két vonatkozásban tárnak fel a földművelés történetére vonatkozó forrásokat. Egyrészt a későközépkori falvak belső szerkezete, a házhelyek és a belső telek építményeinek vizsgálata utal arra, hogy a gazdálkodás milyen ágai (földművelés, állattenyésztés) milyen arányban jellemezhették a települést, másrészt a tájrégészeti és terepbejárás módszerek segítségével elsősorban a hegyvidéki és erdős területen lehet teraszos szerkezetű középkori szántóföldek nyomait megtalálni. Ezek mérete, szerkezete, elhelyezkedése fontos forrás a földhasználat kérdéseire vonatkozóan, és áttételesen az egész irtásgazdálkodás és egyéni vagy közösségi kolonizációs kísérletek forrásaiként is tanulmányozhatóak. Ilyen szántóföldnyomok azonosítására és felmérésére elsősorban ott van lehetőség, ahol a középkori szántóföldek olyan területekre is kiterjedtek, amelyek később legelőként vagy erdőterületként szolgáltak és így a mesterségesen kialakított teraszok, vagy a szántógazdálkodás egyéb nyomai a mai napig is megmaradtak. Ilyenek további megtalálására valószínűleg nagy eséllyel számíthatunk a Kárpát-medence magasabban fekvő részeinek (Erdély, Felvidék, Alpokalja, középhegységi részek) szisztematikus tájrégészeti vizsgálata nyomán. Ezzel szemben a mai Magyarország síkvidéki részein ilyenek előkerülésére alig számíthatunk, hiszen itt a folyamatos szántógazdálkodás, és különösen az utolsó évszázad mélyszántásra épülő gazdálkodása minden ilyen nyomot megsemmisített. A Dunántúl ilyen területein azonban előfordulhat, hogy újkori térképes források olyan centuriációs rendszer (tájolt tengelyekre szerkesztett, szabályos négyszögletes földterületekből álló földhasználati forma) nyomai figyelhetők meg, amelyek még a római korban jöttek létre. A középkorban ugyan teljesen más földhasználat kapcsolódott ezekhez

a részekhez, de mégis ez az évszázadokkal korábban létrejött dűlőrendszer adhatott keretet a szántógazdálkodásnak és a tájhasználatnak. Az ilyen jellegű információk a történeti és tájrégészeti források közös kiaknázásával gyarapodhatnak.

A régészeti kutatások során felszínre kerülő leletek gazdaságtörténeti forrásértékének másik jelentős elemét jelentik a középkori kézművesipar által létrehozott termékek maradványai. A legnagyobb tömegben előkerülő kerámiaanyag elsősorban korhatározó értéke miatt jelent fontos kiindulópontot a régészet számára, de formakincsének változása, a készítésénél alkalmazott technikák, illetve a hazai és külföldi gyártási központokhoz kapcsolható csoportjaik gazdaságtörténeti adatokat nyújtanak a kézműves technika fejlődéséhez, a használói kör anyagi helyzetének, életszínvonalának elemzéséhez is. Még inkább érvényes ez a megállapítás a kerámiaanyagban kiemelt helyet elfoglaló kályhaszem és kályhacsempe leletekre. Gyakori gazdag figurális illetve címeres ábrázolásaik miatt, szerencsés régészeti lelőkörmények között jól meghatározható, hogy az egyes csempetípusok milyen társadalmi csoportok, családok, vagy akár személyek építőtevékenységéhez kapcsolhatóak. így áttételesen a lakáskultúra színvonalán keresztül adatokat nyerhetünk az adott csoport életszínvonalára vonatkozóan, valamint az építési programok alapján azokra a viszonyokra is, amelyek lehetővé tették az építkezéseket. Jelentős anyagi erőket felemésztő építési programok ugyanis minden esetben indikátorai lehetnek egy olyan gazdasági háttérnek, amely lehetővé tette ezeket a programokat. Az építési programok méretének és jellegének meghatározására pedig a viszonylag kevés régészeti adat mellett napjainkban leginkább az építészettörténeti művészettörténeti források adnak információkat, és ezeket egészítik ki egyre nagyobb mértékben a gyarapodó régészeti adatsorok. Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a középkori anyagi kultúra legjelentősebb forrásbázisa ma már a régészeti forrásokhoz kötődik.

A modern eszközökkel folytatott régészeti ásatások által felszínre hozott források közül egyre jelentősebb szerepet kapnak a természettudományos módszerekkel elemezhető maradványok, így például a bioarchaeológiai minták, ökológiai leletek. Ezek egyik legfontosabb csoportja a középkori növények maradványait jelenti, amelyeket az archaeobotanika vagy történeti növénytan vizsgál a maga sajátos eszközeivel. Ezek a maradványok általában kétféle formában maradnak fenn, többségük ugyanis, mivel szerves anyagokról van szó, talajba kerülésük nyomán elpusztul. Egyik formájában a maradványok szenültek, és ez a szenesedési folyamat őrzi meg őket akár évszázadokon keresztül is. Más esetekben a levegőtől elzárt, elsősorban vizes-iszapos környezetben megmaradt maradványokról van szó, ahol például kutak betöltésében megőrződött mag-

és termésleleteket, ágtörédekeket, vagy tavak iszapjában leülepedett virágpór (pollen) mintákat vizsgálhat a kutatás. Ezek segítségével alapvetően fajlisták állíthatók össze, amelyek az adott területen termesztett, vagy természetes körülmények között megélő növények összetételét mutatják meg. Mindehhez azonban speciális feltárási és mintavételi módszereknek (pl. iszapolás) van szükség. Szerencsés leletek (pl. nagymennyiségű elszenesedett gabonamaradvány a páztói ciszter kolostor ásatásából) azonban a gabonatermesztés jellegére (őszi vagy tavaszi vetés), a termesztett növényekkel együtt élő gyomnövények jelenlétére is forrásként használhatóak. Más speciális leletkörülmények pedig a mezőgazdasági eredetű termékek fogyasztásának és elkészítésének módjára utalnak, így az elszenesedett kenyér vagy más ételmaradványok, vagy a településeken előkerülő latrinabetöltések. Számos esetben a mag- és termésleletek által bizonyítható egyes növények időbeli első felbukkanása jóval megelőzi azt a dátumot, amelyet első hazai írásos említésük jelölt ki korábban.

A régészeti ásatások által felszínre hozott bioarchaeológiai források között hasonlóan jelentős helyet foglalnak el az állatsont maradványok, a történeti állattan kutatási anyagai. A hazai talajviszonyok között a legtöbb régészeti lelőhelyen megmaradnak az étkezési hulladékként vagy kézműves alapanyagként, melléktermékként felhalmozott csontleletek. Így ezek biológiai, statisztikai, kézműves technikai elemzése szolgáltatja ma a legfontosabb adatokat arra vonatkozóan, hogy milyen állatokat, milyen területen, milyen jellemző vonásokkal tenyésztettek, illetve milyen kereskedelmi szerepe volt ezeknek. Ez különösen fontos egyes középkori időszakokban, hiszen jelentős gazdasági változások jellegét lehet meghatározni az állati maradványok elemzésével. Így a honfoglalást követő letelepedési folyamat pontos meghatározásához nagymértékben hozzájárult a falusias településekről származó állatsont anyagok elemzése, és lényeges információkat nyertünk a későközépkori külkereskedelmünkben kulcsszerepet játszó nagyállat (főként marha) kivitelről is az állatszállító útvonalak településeiről (pl. Vác) származó csontanyagokból.

A természettudományos módszerek elterjedése, és ezzel együtt a kutatásba bevonható források számának növekedése azonban más, gazdaságtörténetileg fontos kérdésekben is érezteti hatását. Az archaeometriai (anyagvizsgálati) módszerek elterjedésével a régészeti ásatásokból származó fémleletek, salakmaradványok, üvegleletek, üveggyártási melléktermékek és termékek vizsgálatára került sor, amely alkalmas a nyersanyagok származási helyének illetve a gyártási folyamatokban alkalmazott módszerek tisztázására, ezzel pedig a produkciós központok technikai színvonalának, technológiai szintjének

azonosítására. Így az írott forrásokban alig helyet kapó technikatörténeti, és ezen keresztül gazdaságtörténeti viszonyok rekonstruálhatóak. Ugyanez mondható el a különféle gyűjteményekben megőrzött középkori tárgyak anyagvizsgálati kutatásaira is. Ezek közül az utóbbi időszakban a legjelentősebb eredményeket egy nagyon nagy számban fennmaradó forrásanyagon alkalmazták, a középkori érmeiken. A numizmatikai megfigyeléseket nagymértékben kiegészíti a természettudományos vizsgálatokkal meghatározott nemesfémtartalma az érmeeknek. Ezen keresztül a korabeli forrásokban is meghatározott pénzlábaknak, pénzverési arányoknak az érvényessége tisztázható különböző érmesorozatokon. Ez választ adhat arra is, milyen mértékben éltek a középkori uralkodók a pénzrontás eszközével, amely hosszú távon mindenképpen inflációs folyamatokat indított el, annak minden lényeges gazdasági kihatásával együtt. Ugyancsak anyagvizsgálati módszerek segíthetnek bennünket a középkorból származó, több lelőhelyen is megfigyelt pénzhamisító műhelyek elemzésénél.

A műhelyleletek (bronzöntő, ágyúöntő, üvegekészítő, stb.) feldolgozásánál pedig ma már általánosan elterjedt a komplex vizsgálati forma, minden lehetséges forrást kiaknázva. Egy középkori vassfeldolgozó műhely kohóinak feltárásakor nem csupán a nyersanyagokra és az ott alkalmazott technológiára kaphatunk választ, többek közt éppen az archaeometriai vizsgálatok segítségével, hanem mennyiségi következtetésekre is lehetőségünk van, megállapítva a műhelyből kikerülő termékmennyiség átlagos nagyságát, nyersanyag és fűtőanyag igényét is. Ugyanez a helyzet a tégláégető kemencék, a kerámia és mész égető kemencék esetében is. Az ilyen műhelyleletek értelmezéséhez az anyagvizsgálati módszerek mellett egyre inkább felhasználásra kerülnek a kísérleti régészeti megfigyelések is.

Az alkalmazható forráscsoportkeltezetek tekintetében ugyanem a középkorhoz tartozik, mégis itt érdemes utalni a néprajzi gyűjtőmunka során felszínre hozott akár tárgyi, akár szöveges emlékanyagra. A különböző gazdálkodási formák közül a földművelés és az állattenyésztés az, amely leginkább megőrzött bizonyos archaikus, legtöbbször a középkorig visszanyúló vonásokat akár az eszközhasználat, az épített objektumok, akár a földhasználat vonatkozásában. Így a recens vagy 19–20. századi néprajzi gyűjtésekből származó információk, kiegészítve a korújkor, újkor levéltári anyagok vizsgálatával sok esetben olyan agrártechnikai jellegzetességeket világítanak meg, amelyről a sokkal töredékesebb középkori emléanyag csak áttételesen vagy hiányosan tájékoztat. Különösen az adatközlőktől nyert néprajzi gyűjtési információk lehetnek fontosak, hiszen így lehetőség van konkrétan rákérdezni az eszközhasználat, földhasználat,

határhasználat, halászati technikák, vagy háziipari tevékenységek kapcsán felmerülő részletekre, és különösen a használat háttérében meghúzódó gazdasági vagy éppen nem gazdasági megfontolásokra.

Mindezek alapján összefoglalóan megállapítható, hogy a középkori gazdaságtörténet forrásai ma már egy nagyon összetett és csak sokféle módszerrel kutatható forrásbázisból származnak, ahol az egyes forrástípusok adatai kiegészítik egymást, de még így is legtöbb esetben indirekt információkat nyújtanak. Az írott forrásanyag számszerűleg nem nagyon fog növekedni, és ugyanez a helyzet a képi forrásokkal is, de sok új interpretációs lehetőség van még az évtizedekkel ezelőtt közzétett források vonatkozásában is. Ugyanakkor a régészeti források száma folyamatosan és jelentősen növekszik, és a feltárásuknál, elemzésüknél alkalmazott módszerek tárháza is folyamatos bővülést mutat.

A forrásszemelvények jegyzéke

Forrásszemelvények a *Mezőgazdaság története a középkori Magyarországon és az Erdőgazdálkodás a középkorban* című tanulmányhoz

1. **Határjárás 1248-ból** (Árpád-kori Új Okmánytár. Szerk.: Wenzel Gusztáv. II. kötet. Pest, 1861. 202-204.)
2. **Birtokadomány 1274-ből** (Árpád-kori Új Okmánytár. Szerk.: Wenzel Gusztáv. IX. kötet. Pest, 1871. 91.)
3. **Földleírás 1318-ból** (Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis. Szerk.: Fejér György. VIII/2 kötet. Buda, 1832. 190-194.)
4. **Birtokosztály és földleírás 1425-ből** (Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis. Szerk. Fejér György. X/6 kötet. Buda, 1844. 750-753.)
5. **Úrbéres szolgáltatások összeírása 1432-ből** (Magyar Országó Levéltár. DL 34780)
6. **Közbecsű 1478-ból** (Magyar Országos Levéltár. DL 18145)

Forrásszemelvények a *Vízgazdálkodás a középkorban* című tanulmányhoz

7. **Részlet a Descriptio Europae Orientalis-ből (1308)** (Kristó Gyula–Makk Ferenc: Károly Róbert emlékezete Budapest, 1988. 73-75.)
8. **Részletek Werbőczy Hármaskönyvéből (1514)** (Werbőczy István: Nemes Magyarország szokásjogának Hármaskönyve. Latin – magyar kétnyelvű kiadás. Budapest, 1897.)
9. **A molnárkodással, malmokkal összefüggő bejegyzések a győri székeskáptalan számadáskönyveiben** (Iványi Béla: A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Budapest, 1918. 37. 1. jegyzet)
10. **Malmokra vonatkozó kiadások Kolozsvár város számadáskönyvéből, és városi tanácsi jegyzőkönyvéből 1581-ben, és 1599-ben** (Novák Károly István: Kolozsvár város malmai a XVI. század végi számadások tükrében. In: Aeropolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok. Szerk.: Hermann Gusztáv Mihály – Róth András Lajos. Székelyudvarhely, 2001. 84-91.)

11. **Az esztergomi vízmelőgép leírása Evlia Cselebi útinaplójában** (Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660-1664. Ford. és szerk.: Karácson Imre. Budapest, 1904. 276-277.)

Forrásszemelvények a *Városfejlődés a középkori Magyarországon* című tanulmányhoz

12. **IV. Béla Győr város számára kiadott szabadságlevele (1271)** (Szent Istvántól Mohácsig. Források a középkori Magyarországról. Összeállította: Blazovich László, Kristó Gyula, Makk Ferenc. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 6. Szeged, 1994. 118 – 120.)
13. **I. Lajos 1351-es törvénye.6. t.c. Bevezető bekezdés: A kilenced fizetéséről és behajtásáról** (Corpus Juris. Magyar Törvénytar. 1000 – 1526. évi törvenyzikkek. Budapest, 1899. 173.)
14. **Zsigmond király 1405-ös városi dekrétuma. Bevezetés 1 – 3. §. és 12. t.c.** (Corpus Juris. Magyar Törvénytar. 1000 – 1526. évi törvenyzikkek. Budapest, 1899. i.m. 211, 219.)
15. **Részletek a Budai Jogkönyvből** (Buda város jogkönyve. II. k. Közreadja Blazovich László, Schmidt József. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 17.) Szeged, 2001. 320 – 322, 346.)
16. **Részletek Werbőczy Hármaskönyvéből (1514)** (Werbőczy István: Nemes Magyarország szokásjogának Hármaskönyve. Latin – magyar kétnyelvű kiadás. Budapest, 1897. 245-247, 389-392.)

Forrásszemelvények a *Magyarország külkereskedelme a középkorban* című tanulmányhoz

17. **Részletek Oláh Miklós Hungáriá-jából (1536)** (Oláh Miklós: Hungária. Budapest, 1985. 29, 43-44.)
18. **Részletek Buda város Jogkönyvéből** (Buda város jogkönyve. II. k. Közreadja Blazovich László, Schmidt József. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 17.) Szeged, 2001. 347-348, 532-534.)
19. **Károly Róbert oltalomlevele az idegen kereskedőknek (1316 szeptember 16)** (Károly Róbert emlékezete. Szerk. Kristó Gyula – Makk Ferenc. Budapest, 1988. 109.)

20. **Magyar-cseh kereskedelmi egyezmény. Károly Róbert oklevele a Csehországba vezető kereskedelmi út biztosításáról és vámjairól (1336 január 6)** (Károly Róbert emlékezete. Szerk. Kristó Gyula – Makk Ferenc. Budapest, 1988. 175-176.)

Forrásszemelvények *A középkori egyházi intézmények gazdálkodása*
című tanulmányhoz

21. **Albeus mester összeírásának részlete (1237-1240)** (A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. Szerk.: Erdélyi László. I. kötet. (A pannonhalmi főapátság története) Budapest, 1902. 771-787.)
22. **Részlet a beregi egyezményből (1233)** (Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis. Szerk. Fejér György. III/2. kötet. Buda, 1829. 319-326.)

Forrásszemelvények a *Magyar pénztörténet (1000-1526)*
című tanulmányhoz

23. **Részlet Hans Dernschwam útinaplójából (1563)** (Dernschwam, Hans: Erdély, Besztercebánya, Törökországi útinapló. Közreadja Tardy Lajos. Budapest, 1984. (*Bibliotheca Historica*) 130-133.)



1. Határjárás 1248-ból

Maria Dei gracia Regina Hungarie omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam posteris presentem paginam inspecturis salutem in salutis auctore. Ad universorum noticiam tenore presencium volumus pervenire: quod nos hospitibus nostris de Wereuche congregatis et congregandis eandem libertatis condicionem duximus ordinandam, quatenus hospites de Segusd ex Regie benignitatis gracia favorabiliter obtinuerunt. Ita tamen, quod ipsi singulis annis ratione census quadraginta marcas in monetis domini Regis cum eadem celebritate secundum magis et minus, sicut se qualitas temporis obtulerit, in festo Sancti Michaelis homini nostro ad hoc a nobis constituto soluere teneantur; preterea ratione victus annuatim nobis debent dare sexcentos panes, sex boues pascuales, centum panes, vinum sexaginta cubulos quatuor palmaru. Nos siquidem prememoratis hospitibus, ut congregati conserventur, et congregandi securius valeant sustentari, terram ipsorum certis metis circumquaque duximus distinguendam. Cuius terre prima meta incipit a parte meridionali, videlicet de magna via, que de Waschka ducit versus Wereuche, ubi est terrea meta sub ilice; inde progreditur versus torrentem, qui dicitur Malachka patach, et transiens tendit ad quoddam virgultum, ubi est meta terrea; hinc protendendo per metas terreas per quamdam planiciem venit ad viam, que ducit in Wereuche, et ibi iuxta ipsam viam est meta terrea, et transiens directe tendit ad silvam nomine Kabonak ad viam, que est iuxta silvam Kaig, et transiens directe per eandem silvam vadit ad quamdam arborem, que wlgo gyrtian dicitur, ubi est terrea meta; et hinc ad quamdam viam, que tendit versus Wereuche, ubi est meta terrea sub arbore, que ihor dicitur, et inde ad arborem pomiferam, super qua est meta cruce signata; et inde tendit ad torrentem, qui Scinna patak dicitur; et hinc transiens iuxta silvam 203 per metas terreas vadit ad unam viam versus occidentem et ibi est meta terrea; inde reflectitur versus meridiem, et in radice eiusdem montis iuxta viam est meta terrea; hinc ascendit ad eundem montem, et in vertice eiusdem montis sub arbore cerasi est meta, et descendit de monte versus occidentem, et in radice eiusdem montis sub arbore cerasi est meta terrea; et hinc tendit directe versus fluvium Wereuche ad quoddam molendinum, et in superiori parte ipsius molendini transit ad arborem piri, vbi est meta terrea; et hinc tendit directe versus fluvium Wereuche ad quoddam molendinum, et in superiori parte ipsius molendini transit ad arborem piri, vbi est meta terrea; et inde ascendit ad montem, in cuius supercilio est meta terrea; hinc descendendo ad quamdam vallem ascendit ad unum berek ubi sub arbore hars est meta; et inde tendit ad vineam Priborcy; hinc procedit

ad arbores seminatas, quarum una est hars, et altera bik, ubi est meta terrea; et inde ascendit ad unum berek, et per metas ligneas, descendit ad quoddam virgultum, ubi est meta, terrea; et hinc reflectitur versus septemtrionem ad viam, per quam itur ad Wereuche et ad villam Dus, et transiens ipsam viam directe vadit per saltus et planicies, metis in arboribus signatis ad Cheret, ubi super arbore jegune est meta; et inde tendit in Dumbro per ligneas metas, et pervenit ad quandam viam, ubi sub ilice est meta; hinc transiens ipsam viam tendit ad aliam viam, que kerezut dicitur, ubi est terrea meta et crux in arbore signata, et per eandem viam vadit ad Lipocha et per eundem fluvium Lipocha venit ad magnam viam, que ducit in Worosd, et iuxta ipsam viam sub ilice est meta terrea, et per eundem Lipocha vadit inferius et cadit in fluuium Burthok; hinc transiens tendit ad gurgitem Codoijcha, et per eundem Codoijcha venit iuxta Dravum, et procedit inferius, et pervenit ad terram Ecclesie de Babocha, ubi est meta terrea in arbore jegune cruce signata; et inde separando de Drava reflectitur versus orientem, et per quandam semitam venit ad torrentem Donoch, et procedendo ab eodem Donoch cadit in fluvium Pijuhna, in cuius fluvii fine est meta terrea; et inde per planicies eundo pervenit ad viam que ducit in Bevlchen, et transiens viam directe tendit ad fluvium Syla Coycha, ubi sub arbore est meta, et per eundem fluvium vadit inferius, et exit de aqua ad arborem gyertyan, sub qua est meta; hinc procedit per magnam siluam per arbores cruce signatas, et venit ad flumen quoddam Kopina nomine; et ab eodem flumine reflectitur versus meridiem, et tendit inferius ad quandam viam, in cuius transitu ex utraque parte aque sunt mete et vadit per sylvam, et in transitu silve est meta terrea iuxta viam, et ibidem iuxta eandem silvam in quodam parvo loco reflectitur ad orientem, ubi est meta terrea; et inde procedit versus Ebres ad meridiem transit per viam, ubi meta est sub virgulto; et hinc tendit iuxta silvam Ebres versus orientem, ubi in arbore hars est meta, et inde declinat versus meridiem ad quandam viam, ubi est meta terrea; hinc per eandem viam per metas terreas procedit versus occidentem, et venit ad viam, que kerezut dicitur, et ab eadem via versus orientem in quodam parvo loco reflectitur ad meridiem, ubi sub arbore piri est meta, et inde procedit versus Gabrach metis terreis, et arboribus cruce signatis pervenit ad viam, que est iuxta Gabrach, et silvam Gabrach transit directe, et iuxta silvam circumeundo pervenit ad magnam viam, que de Vaska ducit in Wereuche, et per eandem magnam viam reflectit ad priorem metam, et sic terminatur. Vt igitur huius nostre ordinacionis series robur obtineat firmitatis, presentes litteras duplicis sigilli nostri munimine concessimus roboratas. Datum in insula leporum per manus fidelis nostri Cancellarii magistri Akus Thesaurarii Albensis Ecclesie anno Domini M^oCC^o quadragesimo octavo.

2. Birtokadomány 1274-ből

Nos Capitulum Ecclesie Strigoniensis domus pro memoria, quod litteras domine I. illustris Regine Hungarie recepimus continentes, quod ipsa domina Regina quandam terram suam Chu uocatam in Comitatu Strigoniensi existentem sororibus de Insula Beate Virginis contulisset. Et cum nos recepto mandato eiusdem domine Regine, iuxta continenciam litterarum suarum hominem nostrum misissemus, cuius testimonio Comes Haragus homo domine Regine reambulando ipsam terram cum omnibus utilitatibus et pertinencijs suis, presentibus commetaneis et vicinis statueret predictis sororibus sine preiudicio iuris alieni possidendam; postmodum ijdem Comes Haragus homo domine Regine, et homo noster ad nos reuersi nobis retulerunt, quod in predicta terra Chu inuenerunt terram Reginalem centum et septuaginta tria iugera, cum terra nobilium et aliorum de Chu mixtim adiacencia, et diuisam cum herbis; de quibus centum et septuaginta tribus iugeribus septuaginta tria iugera sunt in terra fimata, que uulgariter *teluk* uocatur, terra uero centum iugerum est arabilis et campestris, et diuiditur cum herbis. Item loca vinearum, que sunt ultra quoddam fossatum antiquum (*így*), a parte ville Chulnuk pertinent ad terram Reginalem; loca uero vinearum, que sunt ab alia parte eiusdem fossati, uidelicet a parte ville Chu, sunt nobilium de Chu. Et in predicta villa Chu sunt in terra Reginali loca quatuor curiarum, in quorum duobus due resident mansiones, duo uero loca sunt vacua; sicut hec omnia Comes Haragus homo domine Regine, et homo noster nobis retulerunt. Et idem Comes Haragus predicta centum et septuaginta iugera terre cum prefatis locis vinearum ultra fossatum a parte ville Cholnuk existentibus, et cum locis quatuor curiarum presentibus commetaneis 92et vicinis, et nullo contradictore apparente statuit et assignauit sororibus de Insula Beate Virginis antedictis, saluis tamen iuribus nostris, uidelicet terra, feneto, locis vinearum et curiarum, que ibidem habemus. Datum in festo Sancti Jacobi Apostoli anno Domini M^oCC^oLXX^o quarto.

3. Földleírás 1318-ból

Capitulum Ecclesie Albensis, omnibus Christi fidelibus praesentes litteras inspecturis salutem in Domino sempiternam. Ad vniuersorum notitiam tenore praesentium volumus peruenire, quod religiosa Domina Catharina Abbatissa Sanctimonialium

monasterii B. Virginis de Wesprimio cum vna de sororibus sui conuentus, pro se et conuentu suo coram nobis constituta litteras suas ehibuit nobis cum pendenti sigillo in haec verba: Catharina miseratione diuina Abbatissa, et Conuentus sanctimonialium Monasterii B. Virginis de valle Wesprimiensi vniuersis Christi fidelibus praesens scriptum intuentibus salutem in salutis largitore. Ad vniuersorum notitiam tenere praesentium volumus peruenire, quod nos possessionem nostram, in inferiori Vrs existentem, cum terris arabilibus, pratis syluis, loco piscaturae in Balatino, sessione, et vsu Dolabry, et aliis vtilitatibus ac pertinentiis vniuersis in fabricam sarti tecti, et coopertura dormitory nostri, vetustate nimia omnino consumpti, quia propter tempus impacatum et tyrannicam potentiam nobilium, et potentum hominum ad iobbagiones Ecclesiae nostrae manus nostras extendere non valemus, nec habuimus in nostris facultatibus, vnde ipsum dormitorium cooperire potuissemus, verentes, ne murus ipsius dormitorii propter desolationem, et destitutionem cooperturae patiatur casum et ruinam temporibus successiuis, et propter sumptus quotidianos nobis, nimia paupertate oppressis, debitos discreto viro Magistro Martino Praeposito de Vrs aekonomo venerabilis Patris Domini Stephani, DEI gratia Episcopi Wesprimiensi et Comitis perpetui Loci eiusdem, Aulae Dominae Reginae Cancellarii, et Ioanni Fratri eiusdem, filiis Michaëli de Wesprimio et eiusdem haeredibus, haeredumque suorum successoribus dedimus, vendidimus, et tradidimus pro quatuor marcis denariorum viennensium, iure perpetuo et irreuocabiliter tenendam possidendam, et habendam. Quae quidem terra seu possessio a terris aliorum, et possessionibus isto ordine distinguitur, et etiam separatur: In loco Telukfeu vulgariter nuncupato sunt tria iugera terrarum fimatarum antiquarum, fines habentia ad orientem, et occidentem inter viam antiquam, per quam vsus eundi erat de Zala in Albam et inter Balatinum in quarum fine ab occidente habetur vnum iuger terrae Pous, et Echeuk, Vdvornicorum Domini Regis. Item iuxta eandem viam a parte aquilonis in vna continuatione similiter ad orientem, et ad occidentem fines tendentia sunt nouem iugera terrarum, et quaedam particula syluae circa duo iugera, et supra ipsam particulam syluae sunt duo iugera terrarum arabilium, quibus quidem terris a parte orientis, et Aquilonis continuatur magna sylua de Vrs. Item in fine ipsorum duorum iugerum et particulae syluae ac praefatorum nouem iugerum terrarum, ab occidente habentur tria iugera terrarum a longo tempore incultarum. Item circa praefatum vnum iuger et terrarum Pous et Eceuk praefatorum ab occidente vnum iuger terrae arabilis. Item in loco Okol dicto vnum iuger inter terras capituli Wesprimiensi Ecclesiae ab oriente, et ab occidente Abbatis, et Conuentus, Monasterii de Beel. Item in loco Sukkureuel vulgariter nuncupato habetur vnum iuger inter terras quondam Martini iobbagionis praefati Capituli Wesprimiensi Ecclesiae, ab occidente, et ab oriente

filiorum Peturke iobagionum Capituli ante dicti. Item in loco Kezemenk dicto inter terras praefati Martini a parte Balatini, et praefati Magistri Martini Praepositi et Ioannis Fratris sui. Item vnum iuger terrae super montem magnum inter terras praefatorum filiorum Peturke a parte meridionali, a parte vero aquiloniae dicti Eceuk. Item vnum iuger in loco Sceuleufeu dicto inter terras dicti Eceuk a parte meridiei et Aquilonis existentia. Item in eodem loco Sceuleufeu duo iugera terrarum iam dicti Martini a parte Aquilonis, et a parte meridiei Georgy filii Ghugliae iobagionis dicti Magistri Martini Praepositi et Ioannis fratris sui. Item locus cuiusdam desolatae vineae nostrae inter vineam Iben a parte meridiei, et a parte Aquilonis inter vineam quandam Comitum Merse, a parte vero occidentis inter fluuium seu fontem inter ipsam terram et vineam Pous a parte occidentis descendentem. Item ante vineam dicti Ecenk a parte orientis, et a parte occidentis inter terras dicti Praepositi et Ioannis fratris sui vnum iuger ad orientem et occidentem finem tendens; in loco Telukfeu vnum iuger inter terras dicti praepositi et fratris sui a parte meridiei et inter terram Petri, filii Pandi, emptitiam a parte Aquilonis. Item vnum iuger, in quo sub nostro nomine residet idem Petrus. Item dimidium iuger in loco Zylua dicto. Item duo iugera terrarum, super quibus idem Petrus vineam plantauit. Item in loco Nogzeek dicto fenetum super vnum iuger terrae subtus montem inter viam a parte Aquilonis et inter Balatinum, et inter arbores Zyl vocatas, a parte orientis et a parte occidentis inter fenetum Carachyni filij Kede, Antha, et Ionc filiorum Kese. Nos enim et nostros successores, praefatum Magistrum Martinum Praepositum, et Ioannem fratrem suum ac haeredes eius, haeredumque suorum successores, ab omnibus ratione praemissae possessionis per nos venditae molestare volentibus assumimus et obligamus, nos expedire propriis nostris laboribus, et expensis. Vt igitur haec nostra venditio robur obtineat perpetuae firmitatis, praesentes concessimus litteras sigilli nostri munimine roboratas. Afra Priorissa, Iudith Cantatrice, Clara custode, monasterii nostri existentibus, et praesenti venditioni consensum praebentibus et assensum. Datum in octauis Pentecostes Anno Domini MCCCXVII. Vnde eadem Abbatissa volens praemissam venditionem sub obligatione in praemissis litteris suis assumpta ratam, et firmam habere suo, et conuentus sui nomine praescriptas litteras suas nostro petiit priuilegio confirmari. Nos petitionem eiusdem Dominae Abbatissae iustam, et legitimam fore attendentes, praedictas litteras praesentibus inseri faciendo, praesentes praedicto Magistro Martino Praeposito et Ioanni fratri eiusdem ad perpetuam firmitatem praemissae venditionis dedimus litteras nostro sigillo munitas. Anno Domini MCCCXVIII. pridie calendis Marty. Reuerendo viro Magistro Ioanne Ecclesiae nostrae Praeposito, Aulae Domini Regis Vice-Cancellario, Petro Cantore, Ioanne Custode, Paulo Decano existentibus.

4. Birtokosztály és földleírás 1425-ből

Serenissimo Principi Domino Sigismundo, Dei gratia Romanorum Regi semper Augusto, ac Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae etc. Regi, Domino ipsorum metuendo Conventus Monasterii S. Egidii de Simigio orationum suffragia devotarum. Vestra noverit serenitas, quod cum nos receptis litteris viri magnifici Comitis Mathias de Paloch iudicis curiae vestrae serenitatis adiudicatoriis iuxta earumdem continentiam una cum Magistro Blasio de Koraznya curiae vestrae iudiciariae homine vestro regio de curia vestra per ipsum Comitem Mathias ad infrascripta specialiter deputato nostrum hominem videlicet fratrem Petrum sacerdotem unum ex nobis ad ea, quae in suprascriptis litteris eiusdem Comitis Mathius continerentur, peragenda nostro pro testimonio transmisisimus fidedignum iidem tandem ad nos reversi nobis uniformiter retulerunt, quod ipsi duodecimo die festi Beati Michaelis Archangeli proxime praeteriti et diebus ad id aptis et sufficientibus ad faciem possessionis Felkeer vocatae, et per consequens iuris quartaliti puta unius sessionis et triginta octo iugerum terrarum ac particulae feneti et silvae ad unam sessionem spectan. antecessoribus Danielis et Joseph filiorum Gregur literati de dicta Felkeer, praedecessorum Pauli literati filii Petu, filii Pethew de Petuch, eisdem datum in eadem existentium vicinis et commetaneis earumdem universis inibi legitime convocatis praedictis Paulo literato filio Pethu, filii Pethew de Petuch, actore ab una, ac Daniele et Josepho, filiis Gregorii literati de dicta Keer, in causam attractis parte ab altera praesentibus accedendo primo dictam unam sessionem, in qua nunc praefati Daniel et Joseph residentiam facerent regali mensura mensurando quatuordecim mensuras seu amplexus regales in latitudine in se continentem cum orto et terra arabili ab eodem orto usque viam de villa Konya ad dictam Felkeer ducentem in latitudine eiusdem loci session. se extendente metis terreis a plagis meridionali et aquilonari ex unaque parte dictarum sessionis orti et terrae arabilis erectis sequestrassent, deinde particulam terrae arabilis triginta octo iugerum terrarum arabilium et primo particulam terrae arabilis penes locum Huczwyweze vocatum adiacentem octo iugera usualia in se continentem suos fines et dictas plagas meridionales ad praedictam plagam aquilonarem usque viam de dicta Konya ad villam Remethe ducentem se extendentem ab aliis terris arabilibus ex unaque parte eiusdem metis terreis penitus separassent et tandem aliam particulam terrae arabilis suos fines a plaga occidentali versus plagam orientalem ad silvam Saarsagh nuncupatam se extendentem in magno campo existentem quindecim iugera in se continentem sex metis terreis circumquaque eiusdem

erectis ab aliis terris arabilibus circumiacentibus separassent et de hinc duo iugera terrarum arabilium prope eandem particulam terrae quindecim iugera a plaga meridionali iuxta quamdam spinosam terram existentem cum finibus ad dictas plagas meridionalem et aquilonarem se extendentem similiter sex metis terreis circumquaque eiusdem elevatis ab aliis terris circumiacentibus separassent deinde vero particulam terrae arabilis quatuor iugera in se continentem, in summitate terrae arabilis Kosateleke vocatae adiacentem cum finibus a plaga meridionali versus plagam aquilonarem usque quoddam fossatum magnum et antiquum se extendentem consimiliter sex metis terreis terminisque eiusdem --- ab aliis terris circumiacentibus sequestrassent, postmodum autem particulam terrae arabilis quinque iugera in se continentem in summitate eiusdem fenilis prope dictam villam Felkeer adiacentem fines suos a dicto fenili plaga scilicet occidentali versus plagam orientalem se extendentem modo simili sex metis terreis terminisque eiusdem cumulo ab aliis terris arabilibus separassent, tandemque particulam feneti a parte possessionis Alkeer vocatae duabus metis terreis unius iuxta quasdam duas metas antiquas ipsam particulam feneti ab aliis fenetis dictae possessionis Felkeer separantes elevarunt a praedictis fenetis dictae villae Felkeer separassent, post haec autem sessiones iobbagonales praefatae sessioni dictorum Danielis et Joseph in quantitate aequipollente populosas et desertas in eadem Felkeer habitas apud manus praefati Pauli literati tredecim reperissent et sic particulam silvae ad dictam sessionem praedictorum Danielis et Joseph spectantem puta quartam decimam partem silvae maioris parte villae Felkeer a plaga meridionali eiusdem silvae existentem per sex metas a plaga occidentali versus plagam orientalem silva in eadem continue erectas distinxissent et separassent, quibus sic peractis praedictam sessionem, in qua antedicti Daniel et Joseph residerent cum vico et terris arabilibus ac feneto et particula silvae memoratae per praescriptas metas ab aliis partibus dictae possessionis Felkeer sequestratas et distinctas cum quibusdam quatuor iugeribus terrae arabilis in praedicta Kosateleke existentibus, nec non particulam rubeti inter duas vias de dicta Konya ad villam Bedegh ducentes usque rubeta dictae terrae Kosateleke existentem ambobus Joseph et Danieli, ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis statuissent et commisissent, perpetuo possidendam praescriptis aliis partibus dictae possessionis Felkeer eidem Paulo litterato cum his, quibus congruit salvis remanentibus commiserunt etiam, ut praefati Daniel et Josephus sepem vici ipsorum in terra praefati Pauli indebitam locatam infra quindecim dies emanationis praedictae abhinc remove reuocare seu retrahere tenerentur. Datum duodecimo die diei executionis praemissorum Anno Domini Millesimo quadringentesimo vicesimo quinto.

5. Úrbéres szolgáltatások összeírása 1432-ből

Frater Franciscus ordinis fratrum heremitarum sancti Pauli primiheremite sub regula beati Augustini episcopi, doctorisque eximii degencium prior generalis. Notum facio universis et singulis presencium noticiam habituris tenore presencium memorie commendantes, quod quia iobagiones ecclesie nostre de Streza ab antiqua consuetudine hac libertate fuerunt usi, quod in qualibet septimana quinque diebus laboraverunt pro Gozpochina secundum consuetudinem regni Sclavonie, videlicet feria secunda, tertia, quarta, quinta et sabbato festo non occurrente, ipsi vero tantum unum diem haberent pro libertate, videlicet feriam sextam et quia ipsi iobagiones grave ferentes honera tantorum laborum, ideo unanimi consensu humillime et instantissime supplicaverunt ac eciam prior et ceteri fratres eiusdem loci, quod de predictis quinque diebus unum diem, videlicet sabbatum pro libertate relaxaremus, quapropter habita deliberacione cum patribus in presenti capitulo nostro generali existentibus et omnibus consencientibus, eisdem prefatis iobagionibus misericorditer compacientes propter paupertatem ipsorum et maxime propter labores in hedificacione murorum et ut eciam idem iobagiones predictos quatuor dies maturius venientes et iocundius laborarent, predictum diem sabbati eisdem pro perpetua libertate unanimiter, ut premissum est, relaxavimus, tali condicionem mediante, quod si prior prefate domus rationabili ex causa eos in dictis duobus diebus ad laborandum compelleret, tunc de illis quatuor diebus viceversa tot dies relaxare teneatur et debeat, quot diebus laboraverunt. Cetera vero, ad que obligantur secundum consuetudinem antiquam, hoc ordine, eciam volentibus ipsis iobagionibus, duxi moderanda et in futurum stabilienda. Primo, quod ipsi iobagiones et futuri ipsis succedentes cum quolibet aratro unum diem in vere, secundum in estate, tertium in autumpno eidem domui arare et nostro semine seminare tenentur. Item simul et communiter segetes nostras metere, congregare, similiter fenum cumulare et importare, omnes vineas eiusdem domus cum omnibus laboribus excolere, colligere et importare, laboresque crocorum suis temporibus procurare, necnon fruges molere et domum deducere, si necesse fuerit, tenebuntur. Hoc ipsum exprimendo, quod ad iter seu viam secundum modum consuetum et inter se observatum ad mandatum eiusdem prioris transire debeant, triticumque seu bladum cuiuscunque generis, vinum elemosinarie eidem domui donatum vel precio comparatum eorum laboribus et animalibus ad ipsam domum deducere teneantur. Item arantibus nobis vel artem carpentariam eciam pro Gozpochina pro ipsa domo exercentibus victum seu comedere ipsa domus

aministrare tenetur. Item tempore asperitatis frigoris ad predictos labores quatuor dierum idem populi non compellantur, nec compulsi facere teneantur, sed eosdem dies temperata aura recuperent. Item tempore visitacionis prioris generalis quilibet eorum unam idriam avene, pullum unum, panem unum, vicarioque bis visitanti qualibet vice mediam idriam aministrare debebunt. Itemque in festo beati Georgii martiris quatragesima denarios seu quartam partem floreni aurei et totidem in festo beati Michaelis archangeli quolibet anno solvere sint obligati de una integra mansione, de media medietatem. Nec hoc pretermisso, quod [n]ecessa[rie pericu]lo emergente et vicario eiusdem domus cum suo priore disponente novam collectam ipsis moderate impositam exsolvent. Insuper tempore falcacionis feni quilibet eorum pullum unum, panem unum et denarium unum solvet. Item omnis mansio integra quolibet anno sex tinas sive duodecim idrias, duas scilicet de tritico puro, duas de siligine et reliquas duas tinas de avena exsolvet. Preterea in festo nativitatibus domini eorum quilibet tres panes bonos, caponem unum et qui pro lardis seu lardo porcum occiderit, spatulam unam vulgo soldor dictam, in festo pasce panes tres, ova duodecim, vel unum caseum non habens ova et in festo assumptionis Marie consimiliter panes tres et pullum unum dare et solvere tenebitur. Item de porcis, singulis annis, quibus glandes etiam particulariter proveniant et non aliter eidem domui decimum porcum solvent. Si vero secundum diminutum numerum pauciores essent, tunc porcello illius anni pro quolibet duos denarios, annorum vero duorum, trium et quatuor etcetera denarios quatuor, similiter si agni et edi decimari non possent, pro quolibet agno vel edo denarium unum solvere debebunt. Quilibet etiam ipsorum iobagionum, si habeat unam vineam, duos cubulos et si duas, quatuor cubulos et sic ulterius, si vero nullam vineam habeat, etiam de sessione duos cubulos solvere tenebitur, hoc declarato, quod si ipsam vineam ab homine forensi conparaverit, tunc quatuor cubulos cum muneribus consuetis exsolvet. Hoc etiam adiecto, quod quicumque ad possessionem eiusdem ecclesie causa commorandi undecunque venerit, ritu huius regni de voluntate ipsius prioris veniendi et secundum consuetudinem eorundem populorum commorandi ac de eadem, habita licencia, persolutis omnibus suis debitis et iuribus eiusdem ecclesie et de iniuriis ac dampnis per ipsos illatis satisfaciendo, terragioque deposito, ut est moris ipsorum, sine omni calumpnacionis obstaculo, ubi voluerint, libere se valeant transferre commoratorios, sic tamen, quod domus eorundem ante recessum vendere teneantur, alias ipse prior disponendi habeat facultatem de eadem. Nullus autem priorum sepefate domus de Streza seu ceteri fratres de eadem ultra predicta debita honora et servicia eosdem iobagiones audeat angariare seu presummat. In quorum omnium premissorum et singulorum presentes litteras eisdem populis

nostris de verbo ad verbum expositas desiderantique animo exceptas appensione maioris sigilli dicti officii nostri eisdem duxi concedendas. Datum in eadem nostra domo cenobiali omnium sanctorum de dicta Streza sabbato proximo ante dominicam sextam estivalem anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo secundo.

6. Közbecsü 1478-ból

Item in opido Soklos sessiones jobagionales integre quadraginta sex, medie vero viginti novem, quarte siquidem sexaginta sex cum media et duo tertie, ad quas addiderunt de Chokma quatuor medias et tres quartes, de Sary possessionibus duas integras et tres medias sessiones jobagionales, ex quibus domino Job ante ipsam divisionem rectificatae sunt decem integre et una quarta sessiones jobagionales, quarum quinque in opido Cherewgh, una media in Lanka, due medie in Kemes, tres integre et una quarta in Harkan possessionibus rectificari debebunt eidem, de residuitate vero earundem possessionum domino Nicolao de Zeech cesserunt octo integre, una media et quatuor quarte in fine eiusdem opidi in vico Zoroswca vocato a parte meridionali, cuius acies tendit ad septemtrionem. In quarum una, scilicet integra Bartholomeus Chapay, Anthonius Sary et Stephanus Thot, in media Benedictus Boda, in tribus vero quartis Martinus Petthendi et Thomas Pap, in quarta siquidem quarta Petrus Alch, item in secunda integra Stephanus Kaza, Paulus Thot, Petrus Chengew, in tertia Bartholomeus Thwros, Emericus Thoth, Matheus et Blasius Zabo, in quarta Johannes Zabo, Blasius Thormas, relicta Symonis, Stephanus Kyrál, in quinta Petrus Lenches, Gallus parvus, Benedictus Warga, Matheus Polyak, Albertus Lowaz, in sexta Michael Gyere, Georgius Polyak et Lucas Pethew, in septima Michael Alch, Gywra Thot, Jacobus Haynal, Augustinus Kapwthartha, Franciscus Wargra (!) et in octava Matyko Zewlch, Martinus Kalmar, Philippus Alch et Mathias literatus ad presens residentias facerent personales. Restat domino Job media sessio jobagionalis rectificationi, que rectificabitur inter medias sessiones jobagionales in eodem opido. Item extra murum in eodem opido sunt sessiones penitus deserte integre tredecim, medie vero viginti tres, quarte triginta octo, media quarta, et due tertie. Intra murum tres medie, una quarta cum media quarta, ad quas addiderunt de possessionibus Zewren tres quartas, de Paly quatuor sextas, de Harkan tres integras et duas quartas, de Chokma quatuor medias ac unam quartam, et de Sary duas integras et duas medias sessiones penitus desertas. Ex quibus domino Nicolao de Zeech

cesserunt quinque integre, quatuor quarte et una media. Quatuor integre in fine prefati vici Zoroswca penes sessionem dictorum Bartholomei Chapay, Anthonii Sary et Stephani Thot a parte orientali. In quarum una Laurentius Kerekes, in secunda Anthonius Odrj, in tertia Fabianus similiter Odrj et in quarta Andreas Sowago, media autem curia Benedicti Boda, una vero quarta in curia Dominici Lowaz et Martini Petthendi, tres vero quarte in curia Petri Alch, quinta siquidem integra penes sessionem Stephani Kaza a parte orientali, in qua alias Thomas Thwrony residentiam fecisset. Restant domino Job quatuor integre sessiones deserte, quarum tres in Nozelcz, et una in Felsewnyr sunt rectificate eidem. Item in dicto opido sunt sessiones jobagionales integre octo et novem medie. Ex quibus domino Nicolao de Zeech cesserunt una integra et una media sessiones jobagionales in fine vici penes portam a parte septemtrionali. In quarum una, scilicet media Demetrius Kalcaripar (!) et Jeronimus Italicus, in secunda videlicet integra Mathias Warga et Gregorius similiter Warga residentias facerent. Restat una media sessio jobagionalis indivisa, que rectificata est ad portionem domini Job propter mediam sessionem jobagionalem, que in eodem opido inter sessiones integras rectificari debebat eidem. Item terre arabiles ad idem opidum pertinentes extendunt se ad jugera regalia septingenta et triginta duo. Item prata extendunt se ad falcastra centum. Item terre arabiles domini terrestres extendunt se ad jugera regalia centum et sexaginta. Item prata eiusdem domini terrestres extendit se ad falcastra triginti tria. Item puteus non decurrens. Item promontorium ad idem opidum pertinens extendit se ad jugera regalia quingenta et quadraginta sex. Item silve usuales extendunt se ad jugera regalia quadringenta et octuaginta. Item alia silva permissionalis et prohibita extendit se ad iugera regalia ducenta et quatuor. Item theolonium ibidem exigi solitum, cuius proventus annualis sunt floreni triginta duo. Item castrum Soklos. Item capella lapidea in eodem castro fundata dotata possessionibus. Item ecclesia parochialis ante habens pinnaculum unum dotata possessionibus. Item claustrum dotatum possessionibus. Item una capella lapidea partim lignea unum parvum pinnaculum habens dotata cum una sessione deserta. Item allodium domini Job ibidem existens terris arabilibus carens et fenetis. Item in eodem opido est una domus balnealis, de quo (!) nullum proventum habet dominus Job. Item in eodem opido intra murum sunt due curie, quarum unam fundavit condam Silvester de Sagh, aliam vero dominus Job pro recondendis vasis in loco omnino edificiis carentes. Item in eodem opido est una piscina extra murum in terra fratrum ordinis Beate Marie Virginis superpeliciatorum, quam olim dominus Ladislaus de Gara fodere fecit.

7. Részlet a *Descriptio Europae Orientalis*-ből (1308)

„Magyarország pedig két részre oszlik, tudniillik Erdélyi és dunai részre. Az erdélyi rézt azért nevezik így, mert közöttte és a másik rész között négy napi járóföldre áthatolhatatlan erdők vannak. A dunai részt középtűt az a híres folyó öntözi, melyet Dunának neveznek, és amely az egész világ legnagyobb folyói közül való, szerfelett gazdag a halak minden fajtájában és kelet felé folyik. Más folyók is öntözik, amelyek majdnem ugyanolyan nagyok, mint a Duna, tudniillik a Dráva, a száva, a Tisza, a Vág, a Kulpa, a Rába, a Hernád, a Bega, a Laborc, a Latorca; mindezek a folyók hajózhatók és halakban nagyon gazdagok, úgymint vizákban, amelyek a legnagyobb és legízletesebb halak, kecsegékben, csukákban és más halakban, mint harcsák és egyebek. Az erdélyi részt is hatalmas hajózható folyók öntözik, amelyeken nagy hajókkal hordják a sót szerte az egész országba és a szomszédos országokba, ezek tudniillik a Vysic, a Thecu, a Thalabint, a Tisza, a Szeret, a Prut, a Lápos, a Szamos, az Aranyos, a Maros, a Beszterce, ezeknek a folyóknak majd mindegyike hord aranyat fővenyében, és ezért Magyarországon folyamatosan mosatják, kinyeretik és összegyűjtik az aranyar a fejedelmek és a többi nemes ember, akik az említett folyók mellett élnek; ám ezek a folyók nem kevésbé bővelkednek halakban is.”

8. Részletek *Werbóczy Hármaskönyvéből* (1514)

I. rész.87.cím: „Mit kell tartanunk azokról a földekről, melyeket a folyam árja szakasztott el?”

„Továbbá mivel igen sok városnak, falunak és birtoknak, valamint sok mezővárosnak és pusztának határait és határvonalait folyamok és folyóvizek különítik el, veszik körül és zárják be, az ilyen folyamok kiáradása és ereje pedig igen gyakran darab földet, rétet és erdő elszakít és egy másik szomszédos város, mezőváros vagy birtok területéhez sodor és ezt azokkal megnöveli, mert a folyam futása, rohanása a maga rendes folyásából, medréből és útjából igen gyakran más, új mederbe szokott elhajolni és térni; azért némelyek azt gondolták és vélték, hogy az ilyen földeknek, réteknek és erdőknek, melyek tudniillik a víz

folyásának és útjának vagy medrének változásánál fogva a másik, szomszédos város és mezőváros vagy birtok területéhez estek és szakadtak, azon túl ehhez a városhoz vagy mezővároshoz, avagy birtokhoz kell tartozniuk és ezt kell illetniük, azt vitatván és állítván, hogy határaikat a folyóvíz folyása és útja és medre szabja meg, amit nem kell tartanunk.

- 1.§ Mert ilyen módon igen sok csalás következhetnék be és a vizeket vagy a folyókat rejtkecsatornákon és néha igen csekély árkokon át, vagy gátak állításával és töltések által mindenki olyan helyre vagy mederbe vezethetné le, amilyenbe inkább akarja, és ezáltal másnak a földeit, erdeit vagy rétjeit igen könnyen bitorolhatná.
- 2.§ Így tehát ellenkező véleményben kell lennünk, hogy mivel a folyóvíznek, vagyis a folyamnak, különösen pedig a hajókázhatónak jövedelme nagy becsértékű, azért bármerre is térjen el és folyjon le a víz vagy folyó, az a város vagy mezőváros avagy birtok, amelynek területéről az a másiknak földjére vagy területére hajlik el, vagy tér át, ez által a maga jövedelmeitől, úgymint malmaitól, gázlóitól, vámjaitól, halászatától és egyéb haszonvételeitől el nem esik, hanem amint előbben, amikor a folyó a maga igazi szokott és régi útján folyt, úgy azután is, amikor már más új mederbe hajlott, a maga jövedelmeit és haszonvételeit teljesen szabadon használhatja és élvezheti.
- 3.§ Az erdők, rétek és földek azonban egyedül azé lesznek akié előbben voltak és aki azoknak békés uralmában volt. Innen van az, hogy némelyeknek mások földein és területein, saját földeik és rétjeik, vagy erdőségeik megvédésére gátaknak és töltéseknek készítését megengedik, hogy tudniillik saját földeiken és területeiken a vizek kiáradása és ereje miatt kárt ne szenvedjenek. De evvel nem értjük azt, hogy ezáltal az ilyen idegen földet maguknak elsajátíthatják.
- 4.§ Hasonló áll az olyan folyók vizére épített malmok gátjaira és töltéseire nézve, melyeknek egyik másika pedig a másik birtokosnak vagy falunak áll szolgálatára. Ha mindjárt valaki azoknak végét valaki más földjéhez erősíti, amit a törvény meg is enged (csak hogy az ilyen töltés a másik félnek nyilvánvaló kárt okozni ne látszassék) ezáltal mégsem bitorolja sem a folyót, sem a másiknak a földét, hanem ez az ő igazi uráé marad.”

I.rész.133.cím: „Az ingó és ingatlan javak becsüjéről”

- 36.§ Továbbá az alulról vagy alul-felül (molendinum subtus, vel desuper currens) csapó malmot, melynek vize szárazság idején nem apad el, 10 girára*, amelynek vize pedig elapad 6 girára.
- 37.§ A felülről csapó malmot, melynek szárazság idején vize van, 5 girára (molendinum desuper volvens et tempore siccatis non deficiens), amelynek vize pedig elapad, 3 girára.
- 38.§ Elhagyott alulról csapó malom helyét 3 girára. A felülről csapóét pedig másfél girára.
- 39.§ Továbbá minden faluban egy felbugyogó forrást vagy kifolyó és ki nem apadó kutat, melyből a nép inni szokott, harmadfél girára.
- 40.§ Továbbá a kifolyó és el nem apadó halastavat 10 girára. A ki nem folyó és szárazság idején elapadót pedig 5 girára.
- 41.§ Nagy halastavat, melynek rekeszei vannak és amelyet „Gyalmostónak”, vagy „morotvának” is neveznek, nemkülönben a Dunán, Tiszán, Száván, és a Dráván levő egyéb halászatot, melyet „tanyának” hívunk, ha bizonyos évi jövedelmet hoz, tízszer annyira becsüljük, mint amennyi annak évi jövedelme. Ha pedig számba vehető évi jövedelme nincsen, amint ez nálunk általában szokásban van, 50 girára becsüljük.
- 42.§ Továbbá a „varsák” helyét, amelyet „vész”-nek hívnak, 10 számig egyenként 1 girára, a 10 számon felül pedig egészen százig, sőt azon felül is 10 girára.
- 43.§ Továbbá: azt az elzárást, melyet vízáradás idején készítenek, s amelyet „rekesznek” hívnak, ha különös vagy saját jövedelme van, egyenként 100 dénárra (vagyis negyed girára).
- 44.§ Továbbá: azt a vámot, melyet vízen és szárazon szedni szoktak, tízszer annyira becsüljük, mint amennyit annak évi jövedelme teszen.

* gira = márka, az ezüst mértékegysége, 1 gira = 4 forint

9. A molnárkodással, malmokkal összefüggő bejegyzések a győri székeskáptalan számadáskönyveiben

- 1497 Item colonis nostris euntibus pro lignis *Gerendel* dictis dedimus ortonem. (I.109)
- 1506 Pro lapidibus molendini Abda wlgo *malomkew*... (I.158)
- 1521 ...fecit disponere aggerem subtus molendinorum Abda wlgo *Gaathtelteesth*...(I.542)
- 1526 ...petens ab eadem ligna maiora rotunda et oblonga pro trabe molendinorum Abda et Pathona wlgo *gherendelnek*... (I.694)
- 1540 ...ad dominum reverendissimum Stephanum Chyaky pro petendis lignis *Zarwffa* vocatis pro reformatione molendini Abda...(II.223)
- 1540 Eodem die Joanni Zarka qoud emendis ferra super que molaria vertuntur wlgo *koronghwas* vocatis 3 dedimus fl.2.den.8 (II.225)
- 1540 Eodem de ligna *Zarwffa* 38 enimus pro fl.1.(II.223)
- 1540 ...duas trabes *gerendel* vocatas... (II.226)
- 1540 ...duo ferrea longa et lata pro fiendis circuli ad rotas *korongh* (II.229)
- 1540 ...pro lignis *Zarwffa* 50 ad molendinum Abda (II.230)
- 1540 Ferrum *koronghwas* 2 enimus fl.1.den.8. (II.233)
- 1540 Pro certis ferramentis videlicet clavos tam maiores, quam minores *karyka*, *chakan*, *Rwdwas* et alia plura que spectabant ad molendinum de labore solvimus fl.1 (II.234)
- 1540 Item magistro Ladislao seratori pro duobus ferris wlgo *chap* super quem existitur rota magna et circulis *karyka* ad *gerendel* solvimus de labore den.75. (II.235)
- 1540 Item pro circulis ferreis ad rotam *korongh*...(II.235)
- 1540 ...Ladislao seratori, qui paravit unum ferrum *koronghwas* et *perpelch* et alia ad molendinum Abda de labore solvimus fl.1.den.25. (II.235)
- 1540 Item feria tertia carpentarii, amgistro Joanni fabro, qui ad rotam *korongh* duas *karykas* paravit solvimus crucigeros 25. (II.236)
- 1540 ...magistro Ladislao seratori pro ferramenta *korongh was perpelche* et alia paravit ad molendinum Abda, solvimus fl.1.den.43.(II.235)
- 1540 ...eodem die magistro Joanni fabro qui ferrum *korongh perpech* et alia ferramenta paravit ad molendinum, solvimus fl.1.den.10. (II.231)

**10. Malmokra vonatkozó kiadások Kolozsvár város
számadáskönyvéből, és városi tanácsi jegyzőkönyvéből
1581-ben, és 1599-ben**

Kiadások Kolozsvár város számadáskönyvében, 1581-ben

1581

<i>Weottem elseoben fagiat az malomnak zwksegere</i>			<i>d</i>	32
<i>Vottem esmeg zapant</i>			<i>d</i>	25
<i>Eotwes Istwan kerthe altal zakat wolt az wiz 10 embernek</i>	<i>fl</i>	1		
<i>hog` megh tuhoztattak fizettem</i>				
<i>Az malomhoz attam 24 karot kyert fizettem</i>			<i>d</i>	24
<i>Vottem az gerendelyhez egy torozkay wasat</i>			<i>d</i>	26
<i>Vettem zarpant az malomhoz</i>			<i>d</i>	26
<i>Egy malom keowet vottem Molnar Myklostol az malomhoz</i>	<i>fl</i>	6	<i>d</i>	8
<i>Monosthor Zegy Kerekes Gergeteol vottem</i>	<i>fl</i>	4	<i>d</i>	50
<i>egy malom keowet kyert fizettem</i>				
<i>26 Aprilis: Weottem 15 orsso fat az malom zwksegere</i>			<i>d</i>	6
<i>Uyra akor weottem zapant</i>			<i>d</i>	8
<i>9 May: ket wyz kereknek valo fat wottem az malomnak</i>	<i>fl</i>	2	<i>d</i>	32
<i>zwksegere kyert fizettem</i>				
<i>Egy bokor keowet vontatam fel atam molnarnak</i>	<i>fl</i>	2		
<i>Az Malom haznak hozattam agyagot Tapasztan` 5 zekerrel 4</i>	<i>fl</i>	17	<i>d</i>	33
<i>Lowal</i>				
<i>Tapasztasattal mind kyweol belol az padlasatis</i>				

1599

<i>„Ezen malomra valo mindennemeo keolchiege Ugmint Taligas</i>	<i>fl</i>	101	<i>d</i>	98
<i>legenire, Taligara, lowakra Eppeoletekre, es egjeb zeoksegekre</i>				
<i>tezen</i>	<i>fl</i>	322	<i>d</i>	32
<i>Mely exitusnak summaiat az tellies perceptionak Summaiaból kj</i>				
<i>zamlahwan marad Kezenel kit be kel administralni</i>				

Malmokra vonatkozó kiadások Kolozsvár városi tanácsának
jegyzőkönyvéből, 1599-ben

<i>Veottem Fe'er Thamastol egy Toroczko vassat es negy apro vassat</i>	<i>d 59</i>
<i>zegnek hogy az Silipet es az malom alyat zegeznek meg velle</i>	
<i>Kelemen mesthernek hogy az nagy gatat segelletek megh attam</i>	<i>d 12</i>
<i>Pal mesthernek es Janosnak hogy az nagy gatat segelletek megh attam</i>	<i>d 42</i>

Kolozsvár város egyik malmának jövedelme 1581-ben

<i>Az Alpret malombol három osztasbol*</i>	
<i>Jwtat az waros zamara ezez eztendot altal</i>	<i>cb 87</i>
<i>Ebbol ha'lot cedulakra</i>	<i>cb 10</i>
<i>Az kowachynak adot</i>	<i>cb 2</i>
<i>Ezeket kjwewen az derek kobol zambol</i>	
<i>Marad megh fen</i>	<i>cb 75</i>
<i>Ezt amint kwleomb kwleomb arron el</i>	
<i>attak theot eg summaba</i>	<i>fl 113/18</i>

* A malombíró évente többször, általában 3-8 alkalommal rendezett *osztást*, melynek során az addig felgyűlt búzát adták el és az ebből befolyt összeggel számoltak el. A malombíró fizetése osztásonként 2-3 forint volt.

11. Az esztergomi vízemelőgép leírása Evlia Cselebi útinaplójában

Lenn a nagy külváros nyugati részének végén, a Kis kapun belül egy gépezet van. Deszkazsindellyel fedett kupolás épület van felette. A kupola deszkából van, hogy felnyitható legyen. A deszkakupolán azonban egy kéménylyuk van. A tudós mester ezzel a nyílással valóban nagy szolgálatot tett. E nyíláson a világító napnak fénye beverődvén a gépház belsejét egészen megvilágítja. Egyenesen e nyílás alatt a Dunából jövő egészséges víz számára kerek vízmedence van. Ebben a medencében különféle hengerkerekek vannak, melyeknek minden eszközük, úgy a kerék is vastag tölgy-, cser-, és égerfából van és egészen a Dunában állnak.

Eme hengerkeréknél magasabban, egy tölgyfából készült, kocsikerék nagyságú hengerkerék van, melynek kereke körös-körül a szélén lyukas és így a vizet beeresztő 50 darab kis láda van rajta; ez a hengerkerék azonban nincs a vízben úgy, mint az alsó hengerkerekek. Az említett világosság-bebocsátó nyílás alatt a hengerkeréknek tengelye emberi kar vastagságú vastengely. Lenn a Dunában levő fahengereknek kerekei és kötelei emberi ágyék vastagságúak. Vaskerekek és vaskötelek. Némelyik kerék emberi kar vastagságú, és tevenyaka módjára girbe-görbe, mesterséges kerék. A kovácmester eme bámulatos kerekeknél annyi ügyességet fejtett ki, hogy az elképzelhetetlen. E vaskerekek szélein ágyúgolyó formájú 40-50 darab kerek vasgolyó van; ezen eszközök- és kerekkel a különféle hengereket a víz erővel mozgásba hozza, és a keréken lévő golyók a Dunára csapódván a Duna vizét erős vascsövekbe hajtják és míg a kerekek forognak ezen golyók folyton egymást követik. A Duna vize ily módon fenn a belső várban levő csorgókút víztartójába ömlik; az összes vízcsövek vas muskéta-puska alakú, csatornás csövek s a meredek sziklák között egyenesen fölfelé álló, néhány csekély értékű vascsövből állnak. Ezen vasból való vízi utak, melyek szökőkút gyanánt egyenesen felfelé menve három minaret magasságúak és a 300 rőf magasságban lévő csorgókút, bámulatot keltenek. Az említett belsővár sziklájának egészen az alján, a vízi malmokat és kerekeket magába foglaló gépházban, egy sziklából hétfejű sárkányként meleg forrás vize bugyog ki, s elfolyván, húsz rőfnyire alább a Dunába ömlik.”

12. IV. Béla Győr város számára kiadott szabadságlevele (1271)

István, isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Halics, Lodoméria, Kunország és Bulgária királya, Krisztus minden hívőjének, akik ezt az oklevelet látni fogják, üdvöt kíván a mindenek Üdvözítőjében. Ahogyan a királyok dicsősége és méltósága a kormányzásban népük sokaságában gyarapodik, úgy kell gondoskodniuk az erősségek fenntartásában az ország védelméről és az alattvalók sokszoros javáról. Ezért ennek az oklevélnek rendjén az összes most élőknek és az utókornak tudomására akarjuk hozni: jónak láttuk és elhatároztuk, hogy győri hospeseink telepedjenek át a győri várba, és ezután éljenek a várban, aszerint a szabadság szerint, amelynek fehérvári civiseink

és hospeseink örvendenek, ugyanúgy mentesülvén és örökre azonosképpen kivétetvén a győri ispánnak és udvarispánjának bíraskodása, fennhatósága, hatalma és ítélkezése alól, úgy tudniillik, hogy

1. azt válasszák bíróvá maguk közül a várból, akit akarnak. Akit megválasztottak, mutassák be nekünk, mi pedig meg fogjuk erősíteni. Neki legyen joga és kötelessége, hogy minden kisebb és nagyobb ügyekben ítélkezzék.
2. Ha ez a bíró a panaszosoknak vonakodnék igazságot szolgáltatni, akkor ne a hospeseket, hanem a bírót idézzék jelenlétünk elé az ország szokása szerint.
3. Mentessük, és felszabadítjuk őket a fertó (pénz) fizetésétől, amelyet terragium (földbér) címén kötelesek fizetni évenként a győri ispánnak mansiónként, korábbi kiváltságlevelük alapján
4. Ezenkívül szabad vásár tartását engedélyezzük nekik mind a várban, mind azon kívül. E felett sem a győri ispán, sem tisztjei semmiféle hatalmat nem gyakorolhatnak. Azt az egyet azonban ebben az oklevélben is kijelentjük, hogy annak a vásárnak teljes vámját, amelyet szombati napon Győr helységében tartanak, a győri ispán kapja, ahogyan köztudomás szerint eddig is kapta.
5. A győri püspöknek és káptalannak az ugyanazon megerősített helységben azokkal a hospesekkel lakó népeit említett hospeseinkhez társítjuk és csatoljuk, hogy mindenben és minden tekintetben ugyanazt a szabadságot élvezzék, mint amelynek a mi hospeseink örvendenek, épségben hagyván mégis azt, hogy bírójuk pünkösdi nyolcadán (pünkösdi után egy héttel) a győri püspöknek vagy káptalannak járó köteles terragiumot vagyis cenzust ezekkel a hospesekkel egészében fizettesse meg, ahogyan szokásos.
6. Egyébként elhatároztuk, hogy a győri hospeseink sem a vásáron, sem országunk határain belül máshol saját áruik után semmiféle vámot ne legyenek kötelesek fizetni, többi királyi hospeseink szokása szerint.
7. Hogy az épületek javításához vesszük és karójuk, a földműveléshez és telkeikhez pedig több földjük legyen, átengedtük ugyanezeknek a hospeseinknek egy szigetet népeivel, amely a Dunában a győri várral szemben nyugatra helyezkedik el, ligeteivel, rétjeivel, és kaszálóhelyeivel együtt...
10. Azt is elrendeljük, hogy minden, Ausztriából Magyarországra jövő és Magyarországról Ausztriába menő kereskedő áruját rakja ki a győri várban csere végett.
11. Elhatároztuk emellett, hogy báróink közül senki se merjen vagy merészeljen rajtuk szállást venni.
12. Mivel biztos tudomásunk van a győri hospeseink szegénységéről, fehervári polgáraink szabadságai közül (őket illetően) attól az egytől eltekintünk,

hogy semmiképpen ne tartozzanak velünk vagy valamely bárónkkal hadba vonulni.

13. Megengedjük emellett, és úgy véljük, előrelátóan akként kell rendelkezünk, hogy minden visszavonásnak tőlünk való távoltartása céljából szabad kikötőjük legyen és lehessen számukra a Dunán.

Hogy pedig ennek az általunk ésszerűen tett intézkedésnek örök érvényű hatálya legyen, s később az idő haladtával senki se tehesse semmissé, kiadtuk ezt a kettős pecsétünk rátételével megerősített oklevelet. Kelt Benedek mesternek, az aradi egyház prépostjának, udvarunk alkancellárjának, kedvelt hívünknek kezéből, az Úr megtestesülésének 1271., királyságunknak pedig második esztendejében.

13. I. Lajos 1351-es törvénye.6. t.c. Bevezető bekezdés: A kilenced fizetéséről és behajtásáról

Ezenkívül minden, bármely néven nevezendő szabad községben, valamint udvarnoki és királynői községekben levő összes szántóvető és szőlőbirtokos jobbágyainktól (kivéve a falakkal bekerített városokat) minden terményüknek és boruknak kilencedét beszedetjük és a királyné asszony is be fogja szedetni, És a főt nevezett bárók és nemesek bármely birtokaikon levő minden szántóvető és szőlővel bíró jobbágyuktól ezek minden terményének és borának kilenced részét a maguk szükségére hasonlóképp hajtásák és szedjék be.

14. Zsigmond király 1405-ös városi dekrétuma. Bevezetés 1 – 3. §. és 12. t.c.

- 1.§ A királyi méltóságnak kormányzó fősége annál éberebb gondal munkálkodik alattvalóinak megmaradásán és nyugalmán, mentül inkább látja át azt, hogy a közboldogság saját gyarapodására és dicsőségére, a köznyomor pedig saját kárára és megalázására szolgál.

- 2.§ S bizonyára nem lehet dicstelen az a fejedelem, ki mindig alattvalóinak békéjét és biztonságát forgatja eszében, valamint nem lehet derék az, a ki, mikor tehetné, a jövő bajoknak és veszélyeknek nem veszi elejét.
- 3.§ Ez az oka, hogy miután országunk minden megyéjéből és kerületéből a követeket, és a királyi joghatóságunk alá tartozó városok, mezővárosok, és szabad községek küldötteit összehívtuk, s mindnyájuknak és mindeniküknek kéréseit, kívánságait, előadásait, véleményeit és panaszait meghallgattuk és pontosan megértettük: országunk főpapjainak, báróinak és tekintélyesebb előkelőinek valamint ama követeknek tanácsára s az e részben történt érett megbeszélés után, az egész ország java és békességes állapota kedvéért s annak nyilvánvaló hasznára végeztük, határoztuk és rendeltük, hogy némely városokat védfallal kell körülvenni, némely szabad községeket vagy mezővárosokat a városok rangjára kell emelni, némely, inkább visszaélésnek látszó szokásokat el kell törölni, másokat mérsékelni és megjavítani, némelyeket újonnan is megállapítani, mint alább következik.
- ...
- 12.t.c. Ezenfelül, ha azoknak a városoknak a polgárai, melyeket újonnan létesítettünk, és amelyeket más városok szabadságaival láttunk el, bíráik és esküdteik ítéletében és határozatában megnyugodni nem akarnának, megannyian ahhoz a városhoz, amelynek szabadságával élnek, vagy tárnokmesterünkhöz fellebbezhetnek.
- 1.§ Úgy azonban, hogy miután a tárnokmesterhez fordultak, a bírákhoz és esküdtekhez többé vissza ne térhessenek, és más valakihez se fellebbezenek semmiképpen, kivévn, ha szükséges volna, a mi személyes jelenlétünkhöz.

15. Részletek a Budai Jogkönyvből

32. cikkely: Kik, hogyan és kit válasszanak meg bírónak.

A Szent-György napi városbíró választáshoz. Amikor a szentmise a mi Boldogasszony-templomunkban véget ér, és mielőtt még mindenki az asztalhoz ülne, ebédidő előtt egy órával az egész városi község gyűljön össze a tanácsháza előtti téren, szegények és gazdagok, mindazok akik a városban laknak és ingatlan vagyonnal rendelkeznek, és jó előzetes tanácskozással és

jól megfontolt elhatározással, egyetértésben válasszanak meg és emeljenek föl egy bírót, aki német származású férfiú legyen mind a négy ősétől, és legyen a tanács tagja már hat éve vagy régebb óta. Ha pedig az történe, amitől az Úr óvjon, hogy ezen a napon nem sikerülne egyetértésre jutni, tehát ha egy részük az egyik férfira szavaz, egy másik részük egy másikra, akkor e kettő közül egyik se legyen bíró, hanem halasszák el a választást a következő napra. Ha a kettő közül az egyik személyével egyetértenek, akkor őt, különben pedig egy harmadikat válasszanak meg és emeljenek fel egyetértésben bíróvá, és ő szintén német származású legyen. Akit pedig azután megválasztottak és felemeltek a szegény és a gazdag tulajdonos férfiak akaratából, ahogyan elől írva van, vigyék a király, vagy ha a király maga nem tartózkodna a városban a meghatalmazottja elé. Ahogyan ez Béla király bullájában áll: válasszák meg a falu legbölcsebbjét és legnagyobbját, és megválasztva mutassák be nekünk őt, aki minden világi ügyüket igazgassa, ahogyan Béla király Aranybullájában és László király oklevelében vagy privilégiumában íratott. És ahogyan sok más király megerősítésében is, különösen Zsigmond király privilégiumában és megerősítésében található: egy bírót vagy esküdt polgárt se válasszanak meg, ha az nem közülük való városi polgár. És ha ez mégsem volna így, akkor az illető állítson kezeseket biztosítéskul, amivel a királyi fenség, a tárnokmester, vagy a budai várnagy elégedjen meg. A községből pedig senki se hordjon fegyvert a bíró és a többi polgár megválasztásának idején. Ha ezt valaki mégis megtenné, akkor veszítse el az egyik kezét. Ha pedig valaki vizsályt szítana szóval vagy fegyverrel, fejvesztés legyen a büntetése. Ugyancsak senkit se fogadjanak be a polgárok a községbe, kivéve a jó és dicséretes tulajdonságokkal és hírral bíró házas embert, akinek itt ingatlan vagyona és saját tulajdona van. Akinek azonban nincs saját tulajdona, az adjon biztos ígéretet nevezett polgárokkal együtt, hogy egész évben állhatatosan itt marad, és szolgálni fogja hűségesen a királyi felséget. A bíró és az esküdtek is, akiket a polgárok megválasztanak, legyenek felelősek azért, hogy nagy hűséget és szolgálatkészséget tanúsítsanak a király vagy a tárnokmester vagy a budai várnagy iránt. Ezért azt kívánjuk és akarataunkkal megerősítjük, hogy a községet a bíró és az esküdtek tudta és akarata nélkül ne hívják össze semmikor és semmilyen ügyben vagy esemény miatt. Ha ezt mégis megtennék és ilyenbe belekezdénének, akkor fizessenek ellenvetés nélkül büntetésként száz márka tiszta ezüstöt a királyi kincstárba. Hasonlóan a bírón és az esküdteken kívül senki se adjon tanácsot sem titokban, sem nyíltan semmilyen ügyben sem a kocsmában, sem az utcán, sem titkos vagy

nyilvános helyen. Aki ez ellen vét, az büntetésképpen száz márka pfenninget fizessen a királyi felségnek. Végül úgy határozunk, hogy a bíró és az esküdtek megválasztásánál se szavakkal se cselekedetekkel ne szavazzanak azok, akik nem polgárai a városnak.

66. cikkely: A polgárjog elnyeréséről

Ha egy idegen Buda városába akar költözni, és ott polgárjogot szeretne nyerni, az csakis tisztességes, jó hírű és tulajdonnal bíró férfi lehet. Ha nincs ingatlana, akkor állítson kezeseket arra nézve, hogy a beköltözés évében és utána is mindig adózni fog, és a várossal tart jóban és rosszban. És, kivéve az istentiszteletet, ne legyen se egyesülés, se szövetség, se titkos gonosz gyülekezés közöttük, hanem minden a tanács tudtával és akaratával történjen, ahogyan ez Béla király Aranybullájában áll...

16. Részletek Werbőczy Hármaskönyvéből.

II. rész, 13. cím, 2 – 3. §.: Miképpen határozzuk meg a pecsétet és hogy a pecsét kétféle.

2.§. És a pecsét kétféle, tudniillik: hiteles és nem hiteles. Hiteles, mint egy közhitellel felruházott az, a melynek hinni kell. Ilyen van sajátképen a fejedelemnek, az ország rendes bírának, valamint a káptalanoknak és a konventeknek. A levélre helyezett ilyen hiteles pecsét, minden tényt, a mi azokban a levelekben kitéve és előadva van, megerősít.

3.§. Ezenkívül a városoknak és mezővárosoknak is van a királyoktól és fejedelmektől nyert hiteles pecsétük, a melynek az előttük fenforgó és közöttük fölmerülő tényekre és dolgokra nézve teljes ereje van.

III. rész, 8. cím: A szabad városokról és ezek állapotáról általában

Mínthogy az következik, hogy röviden a szabad városokról értekezsem, azért tudnunk kell, hogy a város e nevet: civitas, mintegy a polgárok összességéről viseli, mínthogy ott sok nép van egybegyűlve.

1.§. Tulajdonkép pedig a város, házaknak és utcáknak a szükséges falakkal és bástyákkal körülvett sokasága, a mely a jó és tisztességes megélésre kiváltságolva van.

2.§. De mivel a polgároknak eme sokasága egy közönséget alkot és mutat föl és az ilyen testületi közönségek a mint fekvésükre, úgy kiváltságaik és szokásaik különbözőségére nézve is egymástól eltérnek és elütnek; innen van, hogy bizonyos városok a királyi fenség személyes jelenlétének joghatósága alatt állnak, mint: Székesfehérvár, Esztergom, és Lőcse; mások meg az ország régi szokásánál fogva a királyi tárnokmester joghatósága alá tartoznak, mint Buda, Pest, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Sopron, Bártfa és Eperjes.

III. rész, 9. cím: Hogy a szabad városok polgárai díjaira nézve a nemesekkel egyenlők

Ezeknek a városoknak a polgárai és lakosai díjaira nézve az ország nemeseivel egyenlők ugyan, de egyéb szabadságaikra nézve a nemesekkel egyenlőnek nem tartjuk és azoknak kiváltságaival nem élnek.

1.§. Mert ezeknek a polgároknak az ő városukon és területükön kívül sem tanúskodását a nemesek mellett el nem fogadjuk, sem a károk vagy adósságok megtérítésére nézve a városon kívül egyenkint őket egy-egy forinton felül esküre nem bocsátják.

III. rész, 10. cím: A szabad városok polgárainak peres ügyeit miképen küldik fel a királyi tárnokmester eleibe?

E városok közül pedig némelyeknek polgármesterei, másoknak meg bírái és esküdt polgárai és tanácsosai vannak; a kiknek bíraskodásával ítélnék, intéznek, és végeznek minden peres ügyet, a melyek eme városok polgárai és lakosai között felmerülnek; sőt azokban a perekben is, a melyeket valamelyikük ellenében netán már idegenek indítanak.

1.§. Azután az ő ítéletükkel meg nem elégedő peresfélnek hivatkozására feljebbezés útján azokat a királyi tárnokmester ítélőszéke elé küldik föl.

2.§. Végül pedig ha valamelyik peresfél, ezzel sem elégednék meg, a királyi felség személyes jelenlétének vizsgálata alá bocsátják, a hol egyedül a városnak és a királyi tárnokmesternek ítéleteit vizsgálják felül és rostálják meg arra nézve tudniillik, hogy vajjon az ítéleteket jogosan vagy jogtalanul, helyesen vagy helytelenül mondták-e ki? A jogosakat helyben hagyják, a helytelenül hozottakat pedig kiigazítják vagy egészen erőtlenné teszik, teljesen mellőzvé a peres feleknek minden olyan kifogásait, a melyeket akkor újonnan tennének.

17. Részletek Oláh Miklós Hungáriá-jából (1536)

“Magát Buda városát gyakran látogatják az olasz, német, lengyel, s korunkban a török kereskedők is, akik mintegy Magyarország fő piacára özönlenek ide.”

“A pestiek városa, hogy innen kezdjem leírásomat, a budai várból, mint már fentebb említettem, jól látható a Duna keleti partján; falai hosszú körben futnak, s mindkét végükkel a Dunához kapcsolódnak; népes lakosságának egy része magyar, a másik német, és mindkét oldalon hosszú elővárosai figyelemre méltóak: nevezetes sok különleges boráról, nemcsak az édes ízükkel kiváló szerémiokról (mintha krétaiak volnának), hanem a baranyaiakról, somogyiakról és más fajtaokról is, ezenkívül mindenféle kereskedelmi áruval. A kereskedők nagy számban gyűlnek itt össze. A lengyelek, sziléziaiak és sok külföldi nemzet fiai itt veszik a bort.”

18. Részletek Budai Jogkönyvből

67. Valamennyi áru megállításáról

Minden eladásra szánt árut szállító hajó, és valamennyi kocsi, amely Buda városának határába vagy területére érkezik, álljon meg, és a rajtuk szállított összes árut ott adják el, és ne vigyék tovább. Aki ez ellen tesz, vagyis tovább akar menni, és ezen rajtakapják, az Aranybulla, és sok királyi oklevél tanúbizonyosága szerint veszítse el valamennyi áruját, és minden tulajdonát, amit akkor nála találnak. Béla király Aranybullája tanúsítja: továbbá a fentről lefelé és az alulról felfelé menő hajók vagy az áruval érkező kocsikálljanak meg Budán, és adják el mindazt, amit messziről hoztak. Továbbá több más királyvégezetül pedig Zsigmond király privilégiumából és megerősítéséből ismeretes: minden árut, bármiféle legyen is az, lett légyen szállítva vagy hozva vízen vagy szárazföldön, Erdélyből, vagy más országokból, vagy a mi birodalmunkból, bárhonnan is érkezzen ez német földre vagy Itáliába, ha ezeket át kell szállítani Buda városán, akkor ne vigyék azokat tovább, hanem minden erre szállított árut itt állítsanak meg, és adjanak vagy cseréljenek el, vagy szüllessen róluk más egyezés. A vásárlók és az eladók, bármiféle árut is hoznak Budára, akár Bécsből, akár más városból, németföldről,

vagy Lengyelhonból, Csehországból, Oroszországból, Poroszországból, továbbá itáliai országokból, nevezetesen Velencéből, és hasonlókból érkezve birodalmunkba, ne vigyék azt Buda városán túlra, hanem itt rakják le mindent eladásra, vételre vagy cserére. Hatalmunknál fogva megerősítjük, hogy a budaiak elvehetik minden tulajdonukat azoktól, akik ez ellen vétének, és nem vallják be áruikat valódi igazmondással. Az is a mi akaratunk, hogy királyi jussunkat ugyanezen város előjogainak és szokásainak megfelelően harmincadban vagy más adók formájában nekünk teljes egészében fizessék meg. Továbbá az is a mi akaratunk, hogy minden hajó, amelyik fentről vagy lentől jön, álljon meg, és legyen ott áruinak lerakata vagy eladásra vagy cserére, és minden kereskedő a városnak ugyanarra a partjára menjen és ne tovább. E rendeletet pedig adják tudtára minden kereskedőnek az egész világon.

423. Feljegyzés arról, hogyan és milyen mennyiség alatt kell és szabad a külföldieknek itt Budán az áruikat eladni.

Aranyfonálból hat tekercs alatt.

Aranyos pamutból három font alatt.

Aranyos csipkéből egy márka alatt.

Pártaövből egy márka alatt.

Selyemfonálból négy font alatt.

Pernambukfából tíz font alatt.

Zöld gyömbért harminc font alatt.

Fügét egy hordócska alatt.

Mandulát egy mázsa alatt.

Olasz szőlőbogyót** egy hordócska alatt.

Kaprot egy hordócska alatt.

Szappant egy hordócska alatt.

Bádoghordócskákat egy hordócska alatt.

Ónt egy mázsa alatt.

Késekből ötszáz darab alatt.

Arrasi gyapjuszövetből három vég alatt. Furstati posztóból egy vég alatt.

Pergamentet félszáz darab bőr alatt.

Papírt öt rizsma*** alatt.

Bakacsint öt vég alatt.

Jobb cendlből egy köteg alatt.

Strucctollból ötven darab alatt.

Cseh fátyolból 100 szalag alatt.
Ágyhuzatot 12-esével vagy 13-asával 25 huzatot.
Gyenge minőségű ágycsukból 25 darab alatt.
A Stiglicéből valóban ötven alatt.
Kalapok darabját hat pfennig alatt.
A sárgás vászomból hat vég alatt.
Damasztot egy vég alatt.
Hímzett fátyolból két darab alatt.
Auersbergi gyolcsból három vég alatt.
Wattenveili gyolcsból hat vég alatt.
Szarvval díszített övből 25 darab alatt.
Lakatból kétszáz darab alatt.
Keféből háromszáz darab alatt.
Fésűből kétszáz darab alatt.
Ollóból száz darab alatt.
Felakasztható ételzsákból három tucat alatt.
Zacsokból harminc darab alatt.
Irhábórból három köteg alatt.
Kék cernából 15 font alatt.
Nyers vászomból egy vég alatt.
Rajnai kék gyolcsból és vörös vászomból négy véget.
Egyébiránt pedig minden pfennigért kapható árunak, amelyek alatt felsoroltatnak, darabját öt pfennig alatt.

*berzsenyfa (caesalpina)

**mazsola

*rizsma = 20 konc, 1 konc = 25 ív nyomópapír

19. Károly Róbert oltalomlevele az idegen kereskedőknek (1316 szeptember 16)

Károly, Isten kegyelméből Magyarország királya, az országunkban közlekedő kereskedőknek együttesen és egyenként szeretetteljes üdvözlést. Mindnyájukat megkeresve ezzel a levéllel kijelenthetjük nektek, hogy dolgaitokkal és

áruitokkal jöve, ha elődeink által jóváhagyott régi szokás szerint a köteles vámot megfizetitek, s a szávai rév mellett épített várunk alatt a harmincadot megadjátok, egész országunkban szabadon és biztonságban jöhettek-mehettek embereitekkel királyi hitűnkre. Kelt Temesváron, szeptember tizenhatodikán, az Úrnak ezerhár omszáz tizenhatodik évében.

20. Magyar-cseh kereskedelmi egyezmény. Károly Róbert oklevele a Csehországba vezető kereskedelmi út biztosításáról és vámjairól (1336 január 6)

Mi, Károly, Isten kegyelméből Magyarország királya, oklevelünk révén kihirdetjük, emlékezetül adva mindazoknak akiket illet, hogy miután az az országos közút, amelyen innen a mi királyságunkból Csehországba és más szomszédos országokba a kereskedő közlekednek, s viszont Csehországból, és más távolabbi országokból a mi előbb említett királyságunkba áruikkal és kereskedelmi javaikkal érkeznek, a háborús és békétlen idők óta gonosztevő emberek csalárdságai s jogszerű vámkivetések következtében jóformám mindedig és egészen mostanáig elhagyott volt, mi, minthogy az Istentől ránk bízott tisztünkben fakad – az egymás közti kényelmesebb és nyugodtabb közlekedésük megjavítására és helyreállítására fordítván gondolatunkat – először is kiváltképpen a felséges és kiváló fejedelemmel, János úrral, ugyanazon [isteni] kegyelemből a csehek dicsőséges királyával, ami igen kedves rokonunkkal tanácsot tartottunk, s a fentebb említett dolgok ügyében behatóan érdemes megbeszélést folytattunk. Majd pedig – mindkét királyság javát figyelembe véve – királyságunk főpapjaival és báróival gondos tanácskozásra került sor. S az ő tanácsukra elhatároztuk, hogy mind a mi kereskedőink, mind Csehország s más távolabbi országok kalmárai az alább leírt országos közutakon kötelesek járni és közlekedni, s vámukat csak az alább megjelölt helyeken és módokon tartoznak elrendelésünkre fizetni. Tudni illik: a kereskedelmi áruk után nyolcvanadot kell fizetni a magyar királyság határai közé való első belépéskor Fehéregyházán, amelyet közönségesen Újvárnak neveznek; azután pedig vagy Sasváron vagy Szenicen minden egyes kereskedőkocsi után, amit közönségesen rudasszekérnek mondanak, fizetni kell egytizenhatod márkát vagy három garast; továbbá minden *aynczasnak* [ún. ajancaszékér] félvám, azaz másfél garas jár. Innentől kezdve csak Jablonicnál, Korlátkö vára vidékén kell

hídvámot leróni, mégpedig minden kocsit húzó ló vagy ökör után egy bécsi dénárt, továbbá az eladásra szánt jószágok közül két nagyobb után ugyancsak egy bécsi dénárt; azután négy kisebb állat után – mint amilyen a juh, a kecske és a disznó – szintén egy bécsi dénárt és nem többet. Ezt követően a Bikszárd nevű helyen vagy Binóc faluban kötelesek annyi vámot fizetni a kalmárszekerek után, mint amennyit Sasváron és Szenicen kell. Ezután Nagyszombattól Budáig az alábbi helyeken kell vámot szedni a kerskedők áruuszerekei után a fent leírt módon: először Farkashidán, azután Semptén, majd az esztergomi érsekség Nyárhíd és Udvard nevezetű helységeiben, azután a Dunán túl még Esztergomban, majd Csaba faluban, utána Óbuda vára előtt Szentjakabfalván; Buda város kapujában csak kocsik után kell vámot szedni úgy, amiként azt fentebb jeleztük, még azt is kihirdetjük, hogy a fent említett vámhelyeken nem szabad a kocsikat megállítani, kivéve azokat a városokat, amelyekben rendeletünk szerint harmincadot kell behajtani. Mind a Csehországi Brünn polgárainak, mind pedig a mi nagyszombati polgáraink elbeszéléséből tudjuk azt, hogy ezek a vámhelyek valamennyien Béla király ideje óta érvényesek, törvényesek és teljesen jogszerűek. Ezért oklevelünk révén az összes és mindenfajta kereskedőt – a mieinket, a csehországbelieket és a más országbelieket is –, akik kalmár áruikkal járnak az utakat, buzdítólag hívunk, s közöljük velük, hogy áruikkal, értékeikkel, javaikkal együtt békében, biztonságban, minden akadályoztatástól mentesen – áruik és személyük veszélyeztetése nélkül – az előbb említett vámhelyeken most és a jövőben is szabadon haladhatnak át. Következésképpen Lack fia: István mesternek, az újvári, berencsi és bolondóci várnagynak, Treutulnak mondott Miklós pozsonyi ispánnak, a korlátközi és hedrichi várnagynak, továbbá Tót Lőrinc mesternek, a semptei várnagynak, akik jelenleg az említett tisztségeinket viselik, s azoknak is, akik a jövőben lesznek majd официálisaink és várnagyaink, királyi rendeletünk által igen erős parancsba adjuk, s hasonlóan nektek is, akik az esztergomi érsek úrhoz szoktatok folyamodni, s veletek együtt az egyházak bármely más főpapjának, a nemeseknek, s egyéb különféle méltóságú és helyzetű embereknek, akik az említett vámhelyek valamelyikét is őrzik és tartják, ezen oklevelünkkel ugyancsak szigorúan kötelességetekké tesszük, hogy – figyelembe véve a mi kiváló kegyünket és szeretetünket – egyrészt kötelesek vagytok az előbb mondott utakat az említett kereskedők számára szabadon, minden akadálytól mentesen, biztonságosan és békében fenntartani, másrészt magukat a kereskedőket semmiképpen sem lehet zaklatni és zavarni s a nevezett vámhelyeken a vámkiszabás előbbieken tárgyalt mértékén túlmenően megterhelni és súlytani. Ellenkező esetben felségünk ellen fogtok súlyosan vétkezni. Azt akarjuk, hogy mindezt összességében és külön-

külön részeiben is előbb mondott szeretett híveink a vásárokon, a közhelyeken és a vidékeken annak rendje és módja szerint hirdessék ki és tegyék közzé. Kelt Visegrádon, az Úr megjelenésének ünnepén, az ő ezerháromszázharminchatodik évében.

21. *Albeus mester összeírásának részlete (1237-1240)*

In villa Nelka jobagyonum equestrium sunt XX mansiones, Othmar scilicet, Renke, Petrus et Egidius cum sua cognatione, preter parvulos et juvenes, quorum servitia debita monasterio Sancti Martini secundum confessionem suam sunt hec, quod videlicet debent servire in equis proriis ita, quod si contingat eos ire cum abbate, decano vel monacho aut curiali comite sive cum nuncio abbatis, equos suos procurant propriis expensis, persone vero ipsorum procurantur in victualibus, quamdiu sunt in via, ex parte monasterii. Si vero mittantur ad legacionem per se, tunc se et equos suos propriis expensis procurant. Item unaqueque mansio tenetur in suo curru et animalibus portare tunellam vini de vino monasterii in propriis expensis de Symigio et de Sala usque ad dictum monasterium Sancti Martini. Item unaqueque mansio debet metere monasterio duas capetias et una die fenum colligere et una die fenum portare. Preterea ad festum Sancti Martini quelibet mansio debet dare unam ydriam annone, et aliam brasii, et unum bovem triherbem de communi. Item dant liberas decimas dicto monasterio de omnibus bonis suis. Item semel in anno debent procurare dominum Abbatem dicti monasterii cum uno bove trianni, in galinis vero, anseribus, vino, cervisia et panibus, feno et annona ad sufficienciam. Si autem non contingat abbatem descendere inter eos, predictas procuraciones ipsimet portant ad monasterium. Item debent portare lapides, asseses in propriis curribus et animalibus ad monasterium, et custodire curiam abbatis. Nomina uduornicorum de eadem villa hec sunt: Tad, Chyd, Chekle, Maloco, Colombu, cum ceteris cognatis suis, qui vduornici insimul faciunt LVI mansiones preter iuvenes et parvulos. Et isti secundum propriam suam confessionem tenentur ad omnia serviciorum genera, sicut in privilegio (secundi) Andrea regis (et palatini temporis sui Nicolay) plenius continetur. Nomina coquorum de eadem villa sunt hec: Syldev, Feuche, Chotina, Zubud, Vros, Zumbboth cum sua cognatione (et filiis), qui insimul sunt XVI mansiones (preter iuvenes et parvulos); et isti secundum confessionem suam propriam tenentur ad plura servitiorum

genera secundum tenorem privilegiorum Sancti Ladizlai et regis Andree. Hec sunt nomina de eadem villa equestrium servientium: Cekez, Pousa, Aga, Cheme, Cegu, cum sua cognacione (et filiis), qui insimul faciunt XXII mansiones preter iuvenes et parvulos; et isti tenentur secundum confessionem eorum portare currus honeratos monasterii in propriis equis pinguibus et personis ubique per regnum Vngarie sicut necesse fuerit, et ad alia omnia genera servitiorum, preter vineas et aratra, sicut in priuilegiis Sancti Ladizlai et Andree regum plenius continetur et usus etiam approbavit. Nomina pellipariorum de eadem villa sunt hec: Chvmoslo, Jacob, Dienys cum ceteris suis cognatis preter iuvenes et parvulos, qui insimul faciunt VI mansiones; et isti secundum suam propriam confessionem tenentur exercere servitium pellipariorum in officina monasterii, in expensis monasterii, et ad alia omnia communia servitia sicut de equestribus et de aliis dictum est supra. Hec sunt nomina tornatorum de eadem villa: Forcos, Vosc cum sua cognacione, qui preter iuvenes et parvulos sunt VI mansiones; et isti secundum propriam suam confessionem tenentur principaliter ad officium tornatorum plenarie et secundarie ad alia omnia communia servitia, sicut superius de equestribus jobagionibus et aliis dictum est. Hec sunt nomina lotorum: Tadeu, Vendegus cum suis cognatis de eadem villa preter iuvenes et parvulos, qui insimul sunt III mansiones; et isti tenentur ad omnia communia servitia, sicut superiores, secundum suam propriam confessionem. Hec sunt nomina tawarnicorum de eadem villa: Tyz, Cheme cum sua cognacione, qui preter iuvenes et parvulos sunt VII mansiones; et isti tenentur secundum suam propriam confessionem ad omnia communia servitia, sicut superiores. Hec sunt nomina preconum de eadem villa: Saul, Texe cum sua cognacione (et filiis), qui insimul sunt IIII-or mansiones preter iuvenes et parvulos; et isti secundum suam confessionem preter hoc officium ad aliud non tenentur. Hec sunt nomina pistorum de eadem villa: Chuka, Stephan cum sua cognacione et filiis, qui sunt preter iuvenes et parvulos VIII mansiones; et isti secundum confessionem suam propriam tenentur ad omnia communia servitia ut superiores. Hec sunt nomina sutorum de eadem villa: Lypart, Lypolt cum sua cognacione, qui preter iuvenes et parvulos sunt VI mansiones, qui tenentur ad omnia communia servitia sicut superiores. Hec sunt nomina qui parant marcium de eadem villa: Orod, Chod cum sua cognacione, qui preter iuvenes et parvulos sunt X mansiones, qui tenentur ad omnia communia servitia sicut superiores. Hec sunt nomina fabrorum de eadem villa: Zuga, Vosos cum sua cognacione, qui preter iuvenes et parvulos sunt XXIII mansiones, qui tenentur ad omnia communia seruicia sicut superiores. Hec sunt nomina carpentariorum de eadem villa: Cozma, Petre cum sua cognacione, qui sunt preter parvulos et iuvenes V

mansiones, (et tenentur) ad omnia communia seruitia sicut superiores. Hec autem villa secundum communem considerationem vicinorum habet terram ad XXX aratra cum pluribus metis circumdatam, et est conterminalis per circuitum cum hiis villis: Nulos videlicet, Ganth, Nema, Barba, Tapan, Taryan es Asscun.

22. Részlet a beregi egyezményből (1233)

Item volumus et concedimus; quod Ecclesie libere portent sales suos ad Ecclesias ipsas; et ibi sub sigillo salinariorum, et prelati illius Ecclesie, in qua sales deponuntur, qui pro tempore fuerint, deponantur, depositique seruentur vsque ad octauas S. Stephani Regis; et tunc ab illo die vsque ad natiuitatem B. V. Marie soluatur eis argentum pro salibus, quos tunc Ecclesie habuerint penes se, secundum estimationem inferius adnotatam. Et si in illo tempore ipsi Salinarii ipsos sales non emerent, et Ecclesiis argentum, secundum dictam aestimationem, non soluerent; ex tunc omni tempore sales illos in proprium vsum ecclesiae percipientes, vendant iuxta sue arbitrium voluntatis; et omne lucrum, quod deberemus nos, vel alius rex, qui pro tempore fuerit, vel ipsi salinarii, inde percipere, totaliter cedat in vsus Ecclesiarum; nec a salinariis ipsis, vel nobis, vel aliis personis, aliquatenus molestentur, quin possint, quidquid placet eis, facere semper de salibus, ex quo in dicto termino non fuerit eis pecunia persoluta. Item dicimus de secundo termino, vt a festo S. Nicolai vsque ad festum Beati Thome Apostoli, pro salibus, quos apud se habebunt Ecclesie, sub sigillo salinariorum, soluatur eis argentum, secundum aestimationem adnotatam; quod si factum non fuerit, idem fiat, quod in casu superiore de salibus dictum est. Argentum vero, quod praedictis ecclesiis persoluetur, erit in bonis Frisaticis, vel in argento, cuius decima pars comburetur. Precia vero sunt haec: quod pro quolibet Tymino *salium aquaticorum*, persoluentur ecclesiis octo marce, excepta demo hospitalis Hierosolymitani, et ecclesiis Colocensi, et Bachiensi; quibus pro quolibet tymino dabimus decem marcas, si dictae ecclesie Colocensis et Baachiensis debeant deferre sales suos in *Zegedyn*, vel vltra; alioquin octo marcas habebunt. Pro maioribus vero salibus aquaticis, debemus abbacie de Egrus XXVI. marcas pro quolibet timino, et ecclesie Orodienzi XXV. similiter pro quolibet timino. Pro salibus vero terrestribus dabimus vnam marcam pro centum Zuanis; si sales suos debeant habere in confinibus, excepto monasterio S. Gothardi, cui pro octoginta zuanis dabimus vnam marcam. Nos vero, et quicumque fuerit Rex

pro tempore, debemus mittere sales ad confinia, secundum tenorem priuilegiorum Ecclesiarum, et deponi debent in domibus priuilegiatorum; vbi stabunt sub sigillis salinariorum vsque ad predictos terminos. Et eodem modo omnia seruentur a nobis et ab ipsis, sicut dictum est in terminis supra dictis. Ecclesiae vero retinebunt de salibus suis ad vsus suos hoc modo: abbacia de Egrus tres timinos; Praepositus Orodensis cum Capitulo suo duo millia lapidum; Hospitale Hierosolymitanum cum omnibus domibus suis de Hungaria, IV. Timinos de talibus salibus, quales habet monasterium de Egrus; monasterium S. Gothardi duo millia et 500. zuanos ecclesia Varadiensis 2000; Ecclesia de Pernoch 1000. zuanos; ecclesia de Zeer 1000. zuanos; Ecclesia Colocensis vnum timinum; ecclesia Bachiensis vnum timinum; ecclesia Albensis Transilvana 2000. Zuanorum; ecclesia de Bulch 5000. *ecclesia de Epuryes* 3000. Ecclesia de Bistriz 4000. Ecclesia de *Zadust* 1000; ecclesia de Ysou 1000; ecclesia de Roncha 4000. Ecclesia de Kenaz 2000; ecclesia S. Philippi 1000; ecclesia de Geleth 500; ecclesia de Saxsvar 1000. ecclesia Cenadiensis 5000. ecclesia Tytulensis 3000. ecclesia de Chod 1000. zuanos Ecclesia Strigoniensis 2000 zuanorum; ecclesia Albensis totidem, Ecclesia Budensis 2000. ecclesia de Bokan 2000 zuanorum; Ecclesia de Pelis totidem; ecclesia de Kercz 1000. zuanos; Aliae vero ecclesiae, quarum nomina non exprimuntur, recipient ad vsum suum, secundum quod praelati earum in animas suas dixerint.

Item volumus et consentimus, quod sales in salisfodinis non vendantur carius, quam antiquitus vendi consueuerint ecclesiis; quae consueuerunt emere sales. Pro redditibus vero ecclesiarum, qui hactenus subtracti sunt in salibus, exceptis decimis, persoluemus 10 000 marcarum per quinque annos continuos; qui anni incipiunt computari a proximo Pascha resurrectionis Dominicae; et solutionem faciemus hoc modo: in primo anno in natiuitate B. Virginis soluemus 1000. marcas; in festiuitate S. Thome Apostoli 1000. marcas alias; et sic postea quolibet anno continue faciemus, quosque dictam pecuniam decem millia marcarum persoluamus, et totam istam pecuniam persoluemus in dictis terminis; episcopo Cenadiensi, abbati S. Martini de Pannonia, abbati Egriensi, vel eorum procuratoribus, habentibus a dominis suis procuratorias super hoc litteras speciales; vel duobus ex praedictis, vel procuratoribus eorum. Et soluemus eam in *domo Fratrum Predicatorum de Pest* in presentia Capituli, vel maioris partis distribuendam, et ordinandam, secundum voluntatem dicti legati de consilio Strigoniensis, et Colocensis Archiepiscoporum. Et nihilominus si praedictam pecuniam decem millia marcarum non soluerimus, in singulis terminis, sicut superius est expressum, volumus et consentimus, quod ecclesie, quibus sales sunt subtracti, non obstante ista compositione, libere et integre sint in eodem statu et iure, in quo erant ante compositionem istam.

23. Részlet Hans Dernschwam útinaplójából (1563)

Ulászló király korában, amikor a körmöci kamarát a Thurzó és a Fugger urak bírták, a magyar súlymárkából négyszáztizenhat darab magyar dénár készült; ekkor a megengedett plusz-mínusz négy dénár volt. Vagyis négyszáztizenhét, négyszáztizennyolc, vagy négyszáztizenkilenc darab még megengedhető volt, de négyszázhuszadik dénár már nem készülhetett egy magyar márkából, ezért az érmekiverési nyilvántartó könyvbe négyszáztizenhat dénárt vezettek be először, majd a többletet – ha ilyen akadt – külön feljegyezték, hogy látni lehessen, a pénzverők hogyan daraboltak, és ezt máskor figyelembe tudják venni.

A Thurzó urak szorgosan és komolyan végezték a felügyeletet, hogy a dénárokat egyenlő súlyban készítsék, a rendet meg ne szegjék, a dénárt ne könnyítsék és megfelelő kerek formában verjék. De arra is, hogy a vasmetsző a dénár körszélét ne készítse túl nagyra vagy túl szélesre, valamint, hogy a vasmetszőnek biztos keze legyen, és ne bízsa a munkát tanoncokra vagy a képmetszőkre. Ahhoz, hogy a pénzverők a dénárt egyenlő súlyban tudják darabolni és készíteni, korábban és a Thurzó urak idejében is a lemezsávokat vasformán át kellett húzniuk, miként az aranyművesek és dróthúzóok teszik. Ezt a vonópadot a körmöciek Böheim Bernát idejében, az ő jóváhagyásával félretették, aki kamaragróf volt és szintén pénzverő. Mikor Lajos király korában a négylatos pénzeket verték és Németalföldről Körmöcre és Budára hozták a pénzverőket, ezek a német pénzverők kézből darabolták a lemezsávokat és egyenlőtlen dénárokat készítettek. A körmöci dénárok azonban egyenlők voltak, mivel a lemezsávokat előzőleg vasformán áthúzták, és az öreg Thurzó és Fugger urak rendet tartottak. Amikor a német pénzverők nem vertek oly tiszta dénárokat, mint a körmöci pénzverők, a vonópadot csalópadnak nevezték, és amikor a körmöci pénzverők ismét hazatértek, a vonópadot Esztergomnál a Dunába dobták, tehát azóta egyenlőtlen pénzt készítettek, mivel kézből akarták a dénárt darabolni, mint a német pénzverők; Németországban ugyanis nagy pénzek vannak, és aprópénzeiket a napi kiadásokra kevés gonddal készítik a kisemberek részére, amint ez meg is látszik a bécsi és más pfennigeiken. Magyarországon azonban mindenkor jó ezüstpénz volt. Ezért – mint már említettük – ezt gondosan verték gazdagnak, szegénynek, kereskedőnek és egyszerű embernek egyaránt. Azonkívül Magyarország egyes társországaiban is kizárólag magyar pénz forgott, ezért a pénz olyan súlyban készült, hogy azt senki se kifogásolhassa, és mindenkinek megfelelően. De most mindenki félretolja a magyar pénzt s aranyforintra váltja

százötven dénárjával, ezért aztán az országból elfogy a pénz. Igaz, néhányan ezt kívánják, akik bányászatot üznek, és van jócskán pénzük, de ez nem szolgál az ország javára, mert ezáltal az fog bekövetkezni, hogy végül is két dénár jut a kereskedőnek egy dénár helyett, és a magyar pénz eltűnik az országból, miként korábban az összes más pénzfaj., kizárólag a dénár egyenlőtlensége miatt. Tehát előáll annak a szükségessége, hogy a magyar pénzt az összes kamarában megreformálják a német pénzzel szemben, csak hogy az ország helyzete miatt most ez lehetetlen.

Elhiszem, hogy mindez az esztergomi püspök tetszésére szolgál, mert most háromszor akkora a pizétum, mint azelőtt, Pál püspök idején, de ez most mellkeresztjébe kerülhet, és kolostorba is elzárhatják. Nem kevésbé hibás Haller Farkas is, mivel hogy befizethette volna tartozását. Az esztergomi püspök egyben olyan is, mint a pénzverdék gondviselője és felvigyázója; a pizétum – ami 28 részből egy rész – azért jár neki, hogy felvigyázzon a magyar pénz helyes és szorgalmatos készítésére, ellenkező esetben a császár vagy a király meg is büntetheti. Azonkívül figyelemmel kell kísérnie a hamis pénz felbukkanását az országban és azt tartozik bejelenteni az uralkodónak. A pénzverők korábban filléreket is verettek, hogy növeljék a darabszámot, és több legyen a hasznuk mint a dénárokon; ezt sem szabad engedélyezni. S a pénzverőknek volt egy Eischler György nevű polgárunk, akinek heti két forintot adtak, hogy ügyeiket képviselje a királyi udvarnál és ott dolgaikról tárgyaljon. Mivel meg akarják részben reformálni a pénzverést, újra a vonópádot követelik, s azért lépnek fel az udvarnál. De most már elég legyen a pénzverésről, mert ennyi az igazság.

A Magyarországon vert ezüst és aranypénzekben látható két betű azt jelzi, hogy melyik pénzverő házban verték őket s melyik kamaragróf idejében. Tehát Körmöcbányán, ahol Thurzó úr állt a pénzverde élén, az érme egyik lapjára a „K”, a másik lapjára a „H” betűt verték, mindez Körmöcbányát és Hans Thurzót, azaz Thurzó Jánost jelenti. Őutána a pénzekre a „K” és a „G” került – vagyis Körmöcbánya és Georg Thurzó, vagyis Thurzó György. Ezt követőleg a „K” és az „A” betű jelent meg az érmék lapjain, ami Körmöcbányát és Alexius Thurzót, vagyis Thurzó Eleket jelentette. Mária királyné a körmöcbányai kamarát újból saját igazgatása alá vonta, s Böheim Bernát lett a kamaragróf; ekkor a pénz egyik oldalán a „K”, a másik oldalán a „B” betű Körmöcbányát, illetve Böheim Bernátot jelentette. Böheim után valóságos kamaragróf nem is következett, hanem csak egy-egy intéző, mint Thoprovitcka és Himmelreich Baltazár. De most már jogosan verhetik az érmekre a „K” és a „W” betűt, ami Körmöcbányát és Wollf Rollt, vagyis Rolff Farkast jelent.

Nagybányán – mivel itt is Thurzó volt a kamaragróf – „N” és „H” betűt vertek a forintokra, ami Neustadtot (Nagybánya) és Hans Thurzót, vagyis Thurzó Jánost jelent. Jómagam itt, Nagybányán verettem aranyat és ezüstöt, s ezeknek az érméknek egyik lapjára az „N”, a másik lapjára az „A” betűt verettem, ami Neustadtot (Nagybánya) és Alexius Thurzót, vagyis Thurzó Eleket jelenti.

Az erdélyi Nagyszebenben a forintokra a „H” betűt és a kamaragróf címerét verték, utána még egy „H” betűvel. Mindez Hermannstadtot, vagyis Nagyszeben jelzi és Pemmflinger kis pajzsba foglalt címerét; ilyképpen volt található a régi forintok hátlapján minden város és kamaragróf névjelzése. Nagy mulasztás, hogy Körmöcbányán a pénzre még mindig ráverik a „B” betűt, jöllehet Böheim Bernát már nem kamaragróf, mi több: már nincs is az élők sorában. Ha a császári vagy királyi felség, avagy a kamarai vezető urak erről tudomást szereznének, a „B” betű lekerülne a pénzekről.